

Altun Yaruk Sudur Metnindeki Hayvan Adlarının Çince Denklikleri ile Karşılaştırılması

Comparing the Names of Animals in the Altun Yaruk Sudur Text with Their Chinese Equivalence

Hacer Tokyürek¹

ÖZET

Bir çeviri edebiyatı olan Eski Uyğur Edebiyatında pek çok dilden metin tercüme edilmiştir. Bunların büyük bir çoğunluğu da özellikle dini içerikli metinlerdir. Bu dini içerikli metinler her ne kadar Budizm, Manihaizm ya da diğer dinlerle ilgili olsa da metinlerin içerisinde Türk zihin yapısını yansıtan kavramları ve kavram alanlarını görmek mümkündür. Bu kavram alanlarından biri de hayvanlar ile ilgili söz varlığıdır. Çalışmada Eski Uyğurca *Altun Yaruk Sudur* metninde geçen hayvan adları Çince üç versiyonu bulunan *Sütra*'nın T0663 ve T0665 versiyonları ile karşılaştırılmıştır. Genel itibarıyla incelendiğinde Eski Uyğurca Altun Yaruk Sudur metni ile Çince metinler birbirine birebir örtüşmemektedir. Çünkü Çince metin daha kısayken Eski Uyğurca metin daha uzundur. Bu da mütercimlerin çeviri yaparken bir takım tasarruflarda bulduklarını, bundan kaynaklı olarak da metnin çeviriden ziyade tercüme-telif hüviyeti kazandığını göstermektedir. Bunun yanında konuyla ilgili olarak Altun Yaruk Sudur metninde Çince denkliği bulunan 39 hayvan adı tespit edilmiş ve bunlar Çince metin ile karşılaştırılarak kelimelerin anlamsal denkliklerinin olup olmadığı tespit edilmiştir. Böylece Uyğur müterciminin çeviri yaparken metne ne kadar bağlı kaldığı ya da kalmadığı da ortaya çıkarılmıştır. Bunun yanında Türk zihin yapısındaki hayvan adları ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Altun Yaruk Sudur, Eski Uyğurca, Çince, hayvan adları, anlamsal denklikler

ABSTRACT

The Old Uyghur literature is a translation literature in which texts have been translated from many languages. The majority of these are texts with religious content. Even though these religious texts are related to Buddhism, Manichaeism, and other religions, concepts and conceptual areas can be seen in these texts that reflect the Turkish mental structure. One of these conceptual areas involves anima-related vocabulary. This paper compares the animal names mentioned in the Old Uyghur *Altun Yaruk Sudur* text with the T0663 and T0665 versions of the *Sutra of Golden Light*, which has three versions in Chinese. When examined in general terms, the Old Uyghur Altun Yaruk Sudur text and the Chinese texts do not coincide exactly with one another, because while the Chinese texts are shorter, the Old Uyghur text is longer. This shows that translators had made some omissions while translating, and as a result, the Old Uyghur text has acquired the identity of a translation copyright rather than a translation. In addition, 39 animal names with Chinese equivalents have been identified in the *Altun Yaruk Sudur* text, and comparing them with the Chinese text reveals how many of the words are semantically equivalent or not. Thus, the article

¹Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Kayseri, Türkiye

ORCID: H.T. 0000-0002-0008-1213

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Hacer Tokyürek,
Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Kayseri, Türkiye
E-posta: hacertokyurek@erciyes.edu.tr,
htokyurek@hotmail.com

Başvuru/Submitted: 21.11.2023

Revizyon Talebi/Revision Requested: 07.02.2024

Son Revizyon/Last Revision Received: 17.02.2024

Kabul/Accepted: 28.02.2024

Atıf/Citation: Tokyürek, H. (2024). Comparing the names of animals in the Altun Yaruk Sudur text with their Chinese equivalence. *TUDED*, 64(1), 265-297.
<https://doi.org/10.26650/TUDED2024-1393762>

reveals how much the Uyghur translator adhered to or deviated from the text while translating, as well as how animal names were reflected in the Old Uyghur mental structure.

Keywords: *Altun Yaruk Sudur* [Sutra of Golden Light], Old Uyghur, Chinese, animal names, semantic equivalence

EXTENDED ABSTRACT

When examining the Old Uyghur literature in general terms, religious texts in particular were translated from languages such as Chinese, Sogdian, and Tocharian, and therefore Old Uyghur has been described as a translation literature. One of these translated texts is the *Altun Yaruk Sudur* text, which was translated from Sanskrit to Chinese and then from Chinese to Uyghur. Each translation text contains additions and deletions, with three different versions of this text occurring in Chinese. These texts are included in T0663, T0664, and T0665 in Volume 16 of the *Taishō* texts. The Old Uyghur *Altun Yaruk Sudur* text has been translated from the Chinese version T0665. This text and the Old Uyghur text are not precisely compatible. For example, because the Süü section of the *Altun Yaruk Sudur* text was not included in the T0665 version, Zieme compared his work with T663. This may be an indication that the translator had also known other versions. In addition, when comparing the Chinese T0665 text to the Uyghur equivalent, the texts are seen to not have full equivalence, with the Chinese text here being shorter and the Old Uyghur text longer. The best example of this situation is Chapter 6 of Book 4 of the *Altun Yaruk Sudur* text. This is an indication that the translator did not just translate the work but also copyrighted the work. In addition, when examining the semantic equivalence of the Old Uyghur text to the Chinese text, the original Chinese text and the Uyghur text are understood to not be semantically equivalent, which means that the Uyghur translator had acted very liberally when translating. Therefore, one may need to be careful when interpreting Uyghur words or texts by looking directly at the Chinese text.

Although the *Altun Yaruk Sudur* text is a religious text, many conceptual areas in the text should be evaluated separately due to the fact that the vocabulary is Turkish, one of these being the area of animal concepts. The animal world has a very important place for Turks, as for other peoples. Therefore, historical texts should be examined carefully in order to reveal the animal world and the geography of the Turks. Attention should be paid to the texts in which these animal names are used, and whether these texts are translations or not should also be considered within the scope of evaluation. Thus, the animal world or geography will perhaps be better revealed based on the animal names in Turkish texts. Thirty-nine animal names have been identified in the *Altun Yaruk Sudur* text, and these can be listed as: *adgır* [stallion], *arслан* [lion], *at* [horse], *balık* [fish], *bars* [Siberian leopard], *böri* [wolf], *çaluk atlıg kurtk(i) ya* [leech], *çipin çivez* [fly and mosquito], *enük* [baby of wild animals], *eşgek* [donkey], *iñek* [cow], *irbis* [Siberian panther], *kara kab/vuñ* [black bee], *karakuş* [hawk, eagle], *iñek* [crow], *karsak* [steppe fox], *kaz* [goose], *keyik* [wild, wild animal], *koyñ* [sheep], *kögürçgen atay* [baby pigeon], *kurt koñguz* [wolf and insect, worm and insect], *kuş* [bird], *kuş kuzgun* [bird; raven], *laçım* [falcon], *manu* [steppe cat, Pallas' cat], *müyüz baka* [turtle, tortoise], *ödirek* [duck], *sarığ öñlüg kuşgaçk(i)ya* [oriole, Oriolus chinensis], *semirgük* [wren], *sıçgank(i)ya* [little mouse,

rat], *siñekkeye* [little fly, housefly], *takugu* [chicken], *tavıŝgan* [hare, rabbit], *tilkü* [fox], *toñuz* [pig], *ud* [cattle], *ügi* [owl], *yılka* [animal], and *yuy kuş* [peacock]. Here, the article has compared all the animal names mentioned in the Uyghur text to the Chinese equivalents in order to reveal which words are semantically related to the Chinese text and understand how much the translator had adhered to the text and how freely he had acted. This allows one to estimate which animals were present in the Turkish geography.

1. Giriş

Eski Uygur edebiyatı genel hatlarıyla incelendiğinde Çince, Soğdca, Toharca gibi dillerden özellikle dinî metinler çevrilmiş, bundan dolayı da çeviri edebiyatı olarak nitelendirilmiştir. Bu çeviri metinlerinden biri olan *Altun Yaruk Sudur*, Sanskritçeden Çinceye, Çince'den de Uygurcaya tercüme edilmiştir. Her bir çeviri metninde, eklemeler ve çıkarmalar söz konusudur. Metnin Çince üç farklı versiyonu bulunmaktadır ve bu Çince metinler Taishō metinleri içerisinde 16. cildin T663, T664 ve T665'in içinde yer alır. Eski Uygurca *Altun Yaruk Sudur* metni, Çince T665 versiyonundan tercüme edilmiş olmasıyla birlikte bu metnin *Süü* 'Ön Söz' bölümü T665'te bulunmaz, o yüzden Zieme bu bölümü T663 metnine dayandırarak çalışmasında kullanır (1996, s. 6). Bu da mütercim diğer Çince versiyonları bildiğinin bir göstergesidir. Ek olarak, Çince T665 metni ile Eski Uygurca metin karşılaştırıldığında aralarında tam bir denklik olmadığı görülmektedir. Bu iki metin arasından Çince metin daha kısayken Eski Uygurca metin daha uzundur. Örnek olarak *Altun Yaruk Sudur* metninin 4. kitabı, 6. bölümü gösterilebilir. Bu örnek mütercim eseri sadece çevirmediğinin, eseri tercüme-telif ettiğinin bir göstergesidir. Ayrıca Eski Uygurca metin ile Çince metnin anlamsal denkliği de incelendiğinde orijinal Çince metin ile Eski Uygurca metnin anlamsal olarak da denk olmadığı anlaşılmaktadır. Böylece Uygur mütercim çeviride oldukça serbest davrandığı kanısına varılır. Bu yüzden Çince metne bakarak Eski Uygurca kelimelerin ya da metinlerin anlamlandırılması hususunda dikkatli davranmak gerekebilir.

Altun Yaruk Sudur metni, dinî bir metin olmasıyla beraber farklı kavram alanlarını da içermektedir. Bu alanlardan biri de hayvan adlarıdır. Her millette olduğu gibi Türklerde de hayvanlarla ilgili adlandırmalar oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu adlandırmalar milletlerin coğrafyasında bulunan hayvanlarla ilgili olduğu gibi tercüme metinler aracılığıyla başka milletlerin hayvan dünyası ve adlandırmasıyla da bağlantılı olmaktadır. İlaveten tercüme metinlerde bulunan hayvan adları ile orijinal metinlerdeki hayvan adları kimi zaman uyuşmakta kimi zaman da mütercim kendi coğrafyasındaki hayvan adını kullanmasından dolayı orijinal metin ile uyuşmamaktadır. Bu durum '*Bir toplumun yaşam biçimi ve etkisi altında kaldığı coğrafi koşullar o toplumun söz varlığının belirlenmesinde önemli bir etken olmuştur. Diğer bir deyişle bir toplumun sözvarlığı bu doğrultuda şekillenmiştir.*' (Ayazlı, 2020, s. 480) yaklaşımını oluşturmaktadır. Bu yaklaşımdan hareketle tarihî metinler incelenirken bu husus göz önünde bulundurulmalı ve tercüme eser ile orijinal eser dikkatli bir şekilde değerlendirilmelidir. Böylece kavram alanlarının tespiti ve değerlendirilmesi daha sağlıklı olarak yapılacaktır.

Bu çalışmanın amacı, tercüme-telif metin olan *Altun Yaruk Sudur* metnindeki hayvan adları esas alınarak orijinal metin olan Çince metindeki farklılıklar ve benzerlikler karşılaştırılarak değerlendirmektir. Araştırma yürütülürken hayvan adlarıyla ilgili daha önce yapılmış olan çalışmaların büyük çoğunluğuna yer verilmeyecektir. Bunun nedeni bu çalışmanın amacının hayvan adlarının anlam dünyalarından ziyade *Altun Yaruk Sudur* metninde geçen hayvan adlarının Çince metin denkliği olan T665 ve T663 metinleri ile karşılaştırılması olmasıdır. Böylece hayvan adlarından hareketle hem kelimelerin doğru anlamlandırılması sağlanacak

hem de mütercimın eserin ne kadarını ne şekilde çevirdiği ortaya konulacaktır. Çalışmada sadece Çince denklıği olan hayvan adlarına yer verilecek ve hayvan adlarının metinlerdeki dinî-mitolojik anlam dünyasından bahsedilmeyecektir.

2. İnceleme

[1] **Adgır:** ‘aygır’ (DTS, 1969, s. 10; Clauson, 1972, s. 47; Wilkens, 2021, s. 8; Ölmez, 2024), ‘aygır, damızlık erkek at’ (Röhrborn, 2015, s. 23), iğdiş edilmiş at (Hauenschild, 2003, s. 11-12).

AYKaya.14415-14417; AY8.1401-1403: sever amrak at *adgır* yügrük yaçada ulatı ‘sevimli₂ at, aygır ve hızlı fillerden başka’ → T.0443a10: 所愛象馬等 *suoai xiangma deng* ‘Seine Elefanten, Pferde usw., die ihm lieb sind’ (Nobel, 1958, s. 288)/Onun çok sevdiği filleri, atları ve diğerleri.

Yukarıdaki Çince metinde hayvan adı olarak 象 *xiang* ‘fil’ (Giles, 1912, n. 4287), 馬 *ma* ‘at’ (Giles, 1912, n. 7576) ya da başka bir deyişle 象馬 *xiangma* değerli mallara örnek olarak gösterilen¹ hayvan adları sıralanır. Eski Uygurca metinde ise üç farklı hayvan adı *at*, *adgır* ve *yaņa* kelimeleri geçer. Dolayısıyla Çince orijinal metin ile Eski Uygurca metin arasında tam bir denklik söz konusu değildir. Burada bazı sorular yöneltmek gerekir. Çin coğrafyasında at ve aygır için aynı kelime mi kullanılıyordu, yoksa Çinliler aygırı bilmiyor muydu ya da orijinal metinde sadece at anlamında kelime geçiyordu da mütercim oraya ekleme mi yaptı? Bunu tespit etmek zor gözükmele birlikte Çince *騾 zhi* ‘aygır’ kelimesi bulunur (Giles, 1912, n. 1856), bu da Çin’in aygırı bildiğine kanıttır. Bunun yanında orijinal metinde sadece at ve fil anlamında kelimeler geçer, fakat mütercim konunun daha iyi anlaşılabilmesi için *at* kelimesinin yanında *adgır*’ı da ayrıca eklemiş olabilir. Nihayetinde Türklerin atı çok iyi bildikleri ve onların yaşadıkları coğrafyada da atın ne kadar önemli olduğu bilinmektedir. Elbette ki tüm bu açıklamaların yanında Giles sözlüğünde 馬 *ma* ‘at’ (1912: n. 7576) anlamındayken Shootill ve Hodous sözlüğünde ise Çin. 馬 *ma* ‘at, aygır’ açıklaması yapılır (1937: 340b). Böylece Çince 馬 *ma* hem atı hem de aygırı karşıladığı düşünülebilir. Bunu bilen mütercim her iki kelimeyi de metnine dâhil etmiş olabilir.

[2] **Arslan:** ‘aslan’ (DTS, 1969, s. 55; Clauson, 1972, s. 238; Röhrborn, 2015, s. 261-263; Wilkens, 2021, s. 65; Ölmez, 2024); Çin. 師子 *shizi*.

Hauenschild’e göre, bu hayvan genellikle Orta Doğu, İran ve Hindistan gibi yerlerde yaşarken Asya bozkırlarında ve çöllerinde hiçbir zaman yaşamaz. Türklerde aslan, muhtemelen Hindistan, İran ve Han dönemi Çin üzerinden hediye ya da vergi yoluyla gelmiştir (2003: s. 24-25). Eski Uygurca metinlerde en fazla kullanılan hayvan adlarından biri olan *arslan* Buddha’nın özelliklerini ifade eder. Bunun yanında aşağıdaki cümlelerde de görüldüğu üzere vahşi hayvanların içinde *arslan* da sıralanır.

1 DDB: 象馬 | elephant and horse (buddhism-dict.net) [Erişim Tarihi: 01.09.2023]

AYKaya.8826-8828; AY4.3065-3067: ötrü bars irbis *arslan* börüde ulatı kağır yavlak keyikler ‘Sonra pars/kaplan, Sibiryaya kaplanı, aslan, kurt ve benzeri kötü hayvanlar’ → T.0420b07-8: 虎狼師子惡獸之類 *hulang shizi e shou zhi lei* ‘Tigern, Wölfen, Löwen und den (anderen) Arten von bösen Tieren’ (Nobel, 1958, s. 148)/ Kaplanlar, kurtlar, aslanlar ve (diğer) türlü kötü hayvanlar.

AYKaya.12828; AY7.754: *arslanlı* barslı börili ‘arslan, kaplan ve kurtlar’ → T.0437a18: 師子虎狼 *shizi hu lang* ‘Von Löwen, Tigern und Wölfen’ (Nobel, 1958, s. 252)/ Aslanlardan, kaplanlardan ve kurtlardan.

Yukarıdaki Eski Uygurca cümlelerdeki *arslan*, Çin. 師子 *shizi*, Skt. *simha* ‘aslan’ ile gösterilir (SH, s. 324a). Ayrıca Edgerton, sözlüğünde ‘bir Buddha şekli, Maitreya’ dan sonra gözükecek olan gelecekteki bir Buddha’ tanımını yapar (2004, s. 594b). Metnin devamında yer alan *kağır yavlak keyikler* için de 惡獸 *eshou* ‘bir insanı öldürebilecek vahşi hayvan: kaplanlar, aslanlar, timsahlar, köpek balıkları, akrepler vb.’² ifadesi geçer ve bu ifade orada geçen tüm hayvanların özelliğini belirtmesi bakımından önemlidir. Aynı örnek cümle ve durum AYKaya.8979-8980; AY4.3216-3217’de de söz konusudur. Bunun yanında aşağıdaki Eski Uygurca örnek cümle ilgi çekicidir.

AYKaya.8846-8850; AY4.3085-3089: ötrü bars irbis *arslan* börüde ulatı kağır yavlak keyikler adasıntın yağı yavlak yek içgekler kişili kişi ermezliçe ulatı ‘sonra pars/kaplan, sibiryaya kaplanı, aslan, kurt ve benzeri vahşi hayvanların tehlikesinden, kötü şeytanlar, insan ve insan olmayanlardan başka’ → T. 0420b17-18: 諸怖畏惡獸惡鬼人非人等 *zhu bu wei e shou e gui renfeiren deng* ‘der wird von allen Schrecknissen befreit werden, von bösen Tieren, bösen Geistern, Menschen, Nichtmenschen usw.’ (Nobel, 1958, s. 149)/ tüm vahşilerden, kötü hayvanlardan, kötü ruhlardan, insanlardan, insan olmayanlardan ve diğerlerinden (kurtulacak).

Eski Uygurca cümlede geçen *bars irbis arslan börü* kelimelerini karşılamak için Çince metinde kesinlikle bir ifade bulunmaz. Metnin devamında yer alan *kağır yavlak keyikler* için yine 惡獸 *eshou* ‘vahşi hayvan’ ifadesi geçer. Dolayısıyla Eski Uygurca metinde yer alan hayvan adları tamamıyla mütercim tarafından eklenmiştir, demek yanlış olmaz.

AYKaya.15889-15892; AY10.138-140: barsnıñ irbisniñ manunıñ *arslanıñ* böriniñ tilküniñ aş ırsır yalañuz yintem isig et kan erür ‘Parsın/kaplanın, Sibiryaya kaplanının, bozkır kedisinin, aslanın, kurdun, tilkinin yiyeceği ise sadece et ve kandır’ → T.0451b22: 虎豹豺師子唯噉熱血肉 *hu bao chai shi zi wei dan re xie rou* ‘Tiger, Leoparden, Wölfe und Löwen fressen nur warmes Fleisch und Blut.’ (Nobel, 1958, s. 337)/Kaplanlar, leoparlar, kurtlar ve aslanlar yalnızca sıcak et ve kan yerler.

2 DDB: 惡獸 | violent animal (buddhism-dict.net) [Erişim Tarihi: 01.09.2023]

Yukarıdaki *arслан* kelimesi için yine Çince 師子 *shizi* ifadesi kullanılmakla birlikte Çincedeki hayvan adları ile Uygurcadakiler kesinlikle denk değildir. Çince metinde sadece dört hayvan adı bulunurken Eski Uygurcada ise altı hayvan adı yer alır. Burada Çince metindeki 虎 *hu*, Skt. *vyāghra* ‘kaplan’ (MW, s. 1036b); 豹 *bao* ‘Çin’in kuzeyindeki panter/Felis Fontenierii, Sibirya kaplanı/Felis irbis’ (Giles, 1912, n. 8697), ‘leopard, pars ya da panter’³, 豺 *chai* ‘kötü, kurt gibi, acımasız’ (Giles, 1912, n. 265), ‘çakal, tilki’⁴ ve 師子 *shizi* ‘aslan’ şeklinde tanımlanabilir. *Arслан* kelimesi için Eski Uygurca metin ile Çince metin uyumlu olmakla birlikte diğer hayvan adları için bunu söylemek söz konusu değildir.

[3] **At:** ‘at’ (DTS, 1969, s. 65; Clauson, 1972, s. 33; Wilkens, 2021, s. 79; Ölmez, 2024, Hauenschild, 2003, s. 29-36); Çin. 馬 *ma*.

AYKaya.12829-12830; AY7.755-756: *at* koyn takıgu ulatılar ‘At, koyun, tavuk ve benzerleri’ → T.0437a18: 牛羊雞等 *niuyang ji deng* ‘Rinder, Schafe, Hähne usw.’ (Nobel, 1958, s. 252)/ Sığır, koyun, horoz vb.

Yukarıdaki Çince metinde 牛 *niu* ‘sığır’, 羊 *yang* ‘koyun’ kelimeleri geçer ve kesinlikle ‘at’ için bir ifadeye rastlanmaz. Bunun yanında Çetin, Eski Uygurca metindeki *at* kelimesini Çince metne dayanarak ‘sığır’ olarak aktarmıştır (2020, s. 225). Fakat çalışmanın sonundaki dizin bölümünde ise *at* kelimesi için ‘at, binek hayvanı’ (2020, s. 264) tanımını yapar. Çetin’in çevirisinin her ikisini de doğru olarak kabul etmekle birlikte farklı bir bakış açısı geliştirmek söz konusu olabilir. Zaten mütercim buraya metne çok da bağlı kalmadığı görülmektedir. Çünkü Uygurca metinde at, koyun, tavuk sıralanırken Çince metinde ise koyun ve belki horoz benzerlik göstermektedir. Dolayısıyla mütercim metinde kendine göre hayvan adı eklemiş ve çıkarmıştır, demek mümkündür. Bununla ilgili aşağıdaki cümle de ayrıca değerlendirilmelidir.

AYKaya.14415-14417; AY8.1401-1403: sever amrak *at* adgır yügrük yañada ulatı ‘Sevimli, at, aygır ve hızlı fillerden başka’ → T.0443a10: 所愛象馬等 *suoai xiangma deng* ‘Seine Elefanten, Pferde usw., die ihm lieb sind’ (Nobel, 1958, s. 288)/Onun çok sevdiği filleri, atları ve diğerleri.

AYKaya.15951; AY10.198: *at* yaña kañlı kölök ‘at, fil ve arabalar’ → T.0451c09: 象馬車乘 *xiangma chesheng* ‘Elefanten, Pferden, Wagen’ (Nobel, 1958, s. 337)/ Filler, atlar ve savaş arabaları.

Örnekte Eski Uygurca *at* ‘at’ın karşılığı yukarıda da belirtildiği üzere Çince 馬 *ma* ‘at’ ve ‘at, aygır’ olarak tanımlanır. Dolayısıyla mütercim Çince kelimenin tüm anlamlarını buraya yansıtmuş olabilir. Çetin ise metninde *adgır* kelimesini Türkiye Türkçesine aktarmaz, onun yerine *at adgır* için ‘atlar’ ifadesini kullanır (2020: s. 383). Fakat *at adgır* ifadesinin ‘at, aygır’

3 DDB: 豹 | leopard (buddhism-dict.net) [Erişim Tarihi: 01.09.2023]

4 DDB: 豺 | jackal (buddhism-dict.net) [Erişim Tarihi: 01.09.2023]

şeklinde Türkçeye aktarılması daha doğru olacaktır. Bunun yanında aşağıdaki cümledeki ifade de oldukça önemlidir.

AYKaya.16231; AY10.472: yügrük *atlarig* koşuglug kañlita ‘dörtmala (koşan) atların koşulduğu arabada’ → T.0452c11-12: 驟駕 *zhou jia* ‘Sie machten sich eiligst auf den Weg’ (Nobel, 1958, s. 343)/Hızla yola çıkıp.

Çince metinde *at* kelimesi geçmez, fakat 駕 *jia* ‘araba, savaş arabası’ (Giles, 1912, n. 1154) ‘at arabası’ geçer⁵. Mütercim burada 駕 *jia* kelimesini bir bütün olarak düşünmüş ve bu arabanın özelliğini tanımlayıcı bir çeviri yapmıştır.

[4] **Balık**: ‘balık’ (DTS, s. 1969, s. 80; Clauson, 1972, s. 335; Wilkens, 2021, s. 140; Ölmez, 2024; Hauenschild, 2003, s. 52-55); Çin. 魚 *yu*.

AYKaya.16259-16260; AY10.500-501: *balık* suvıntın adrılp ‘balık suyundan ayrılıp’ → T.0452c20 如魚處陸 *ru yu chu lu* ‘wie ein Fisch, der auf trockenem Lande ist’ (Nobel, 1958, s. 343)/Kuru topraktaki balık gibi.

Budist Uygur metinlerinde genellikle cehaleti simgeleyen *balık*, Çince 魚 *yu*, Skt. *matsya* ‘balık’ (MW, s. 776c) şeklinde tanımlanabilir. Çince cümle ile Eski Uygurca cümle birebir uyuşmasa da her iki metinde de ‘balık’ anlamında bir kelime geçer.

[5] **Bars**: ‘gerçekte leopar, fakat Türkçede diğer kedigiller için de kullanılır’ (Clauson, 1972, s. 368); ‘kaplan’ (DTS, 1969, s. 84; Wilkens, 2021, s. 144; Ölmez, 2024); Çin. 虎 *hu*.

Eski kaynaklarda *bars*, hem kaplanın hem de leoparın adını taşır. Terim muhtemelen büyük kediler için tercih edilmiş, ancak esas olarak Sibiryaya kaplanı için kullanılmıştır (Hauenschild, 2003, s. 57). Eski Uygurca tüm metinlerde Çince metin denkliklerinden dolayı ‘kaplan’ olarak tanımlanır. Oysa kelime Clauson’un da belirttiği gibi ‘pars, leopar’ anlamında olmalıdır. Ona göre;

AYKaya.8826-8828; AY4.3065-3067: ötrü *bars* irbis arslan böriçe ulatı kağır yavlık keyikler ‘Sonra pars/kaplan, Sibiryaya kaplanı, aslan, kurt ve benzeri vahşi hayvanlar’ → 0420b07-8: 虎狼師子惡獸之類. ‘Tigern, Wölfen, Löwen und den (anderen) Arten von bösen Tieren’ (Nobel, 1958, s. 148)/ Kaplanlar, kurtlar, aslanlar ve (diğer) türlü kötü hayvanlar.

AYKaya.12828; AY7.754: arslanlı *barslı* börili ‘arslan, pars/kaplan ve kurtlar’ → T.0437a18: 師子虎狼 *shizi hu lang* ‘Von Löwen, Tigern und Wölfen’ (Nobel, 1958, s. 252)/ Aslanlardan, kaplanlardan ve kurtlardan.

Burada *bars* için Çince 虎 *hu* kullanılmaktadır. Çin. 虎 *hu*, Skt. *vyāghra* ‘kaplan’ (MW, s. 1036b) anlamındadır. Bunun yanında aşağıdaki Eski Uygurca cümle ile Çince cümle birbiriyile tam denklik sağlamamaktadır. Buna göre;

5 DDB: 駕 | [horse] carriage (buddhism-dict.net) [Erişim Tarihi: 01.09.2023]

AYKaya.8846-8850; AY4.3085-3089: ötrü *bars* irbis arslan böriçe ulatı kağır yavlak keyikler adasıntın yağı yavlak yek içgekler kişili kişi ermezliçe ulatı ‘sonra pars/kaplan, Sibiryaya kaplanı, aslan, kurt ve benzeri vahşi hayvanların tehlikesinden, kötü şeytanlar, insan ve insan olmayanlardan başka’ → T. 0420b17-18: 諸怖畏惡獸惡鬼人非人等 *zhu bu wei e shou e gui renfeiren deng* ‘der wird von allen Schrecknissen befreit werden, von bösen Tieren, bösen Geistern, Menschen, Nichtmenschen usw.’ (Nobel, 1958, s. 149)/ Tüm vahşilerden, kötü hayvanlardan, kötü ruhlardan, insanlardan, insan olmayanlardan ve diğerlerinden (kurtulacak).

Eski Uygurca cümlede geçen *bars irbis arslan böri* kelimeleri için Çince metinde kesinlikle bir kelime bulunmaz. Metnin devamında yer alan *kağır yavlak keyikler* için 惡獸 *eshou* ‘vahşi hayvan’ ifadesi geçer. Dolayısıyla Eski Uygurca metinde yer alan hayvan adları tamamıyla mütercim tarafından eklenmiştir, demek yanlış olmaz.

AYKaya.15889-15892; AY10.138-140: *barsnuj* irbisniñ manuniñ arslanniñ böriñiñ tilküniñ aşı erser yalañuz yintem isig et kan erür ‘Parsın/kaplanın, Sibiryaya kaplanının, bozkır kedisinin, aslanın, kurdun, tilkinin yiyeceğı ise sadece et ve kandır’ → T.0451b22: 虎豹豺師子唯噉熱血肉 *hu bao chai shi zi wei dan re xie rou* ‘Tiger, Leoparden, Wölfe und Löwen fressen nur warmes Fleisch und Blut.’ (Nobel, 1958, s. 337)/Kaplanlar, leoparlar, kurtlar ve aslanlar yalnızca sıcak et ve kan yerler.

Yukarıdaki *bars* kelimesi için yine Çince 虎 *hu* kullanılmakla birlikte Çincedeki hayvan adları ile Uygurcadakiler kesinlikle denk değildir. Çince metinde sadece dört hayvan adı geçerken Uygurcada ise altı hayvan adı geçer. Burada Çince metindeki 豹 *bao* ‘Çin’in kuzeyindeki panter/Felis Fontenierii, Sibiryaya kaplanı/Felis irbis’ (Giles, 1912, n. 8697), ‘leopard, pars ya da panter’⁶, 豺 *chai* ‘kötü, kurt gibi, acımasız’ (Giles, 1912, n. 265), ‘çakal, tilki’⁷ ve 師子 *shizi* ‘aslan’ şeklinde tanımlanabilir. Metinde Uygur mütercimin kendi coğrafyasına uygun hareketi aşıkârdır. Bunun yanında AY10 metninde *bars* kelimesi oldukça sık kullanılır ve bunların hemen tamamının denkliği 虎 *hu* ‘kaplan’ ifadesidir. Bunun için bk. Gulcalı, 2021, s. 451. Bunun yanında *bars* kelimesi için AY10 178-179: aç *barska* ‘aç pars’ → T.0451c03: 飢 *ji* ‘aç’ ifadesi geçer. Eski Uygurca *bars* kelimesini karşılayan ifade Çince metinde bulunmazken Uygur mütercim *bars* kelimesini de eklemiştir.

[6] Böri: ‘kurt’ (DTS, 1969, 118; Clauson, 1972, s. 356; Hauenschild, 2003, s. 67-70; Wilkens, 2021, s. 192; Ölmez, 2024); Çin. 狼 *lang*.

AYKaya.8826-8828; AY4.3065-3067: ötrü *bars* irbis arslan böriçe ulatı kağır yavlak keyikler ‘Sonra pars/kaplan, Sibiryaya kaplanı, aslan, kurt ve benzeri vahşi hayvanlar’ → T.0420b07-8: 虎狼師子惡獸之類 *hulang shizi e shou zhi lei* ‘Tigern, Wölfen, Löwen und den (anderen) Arten von bösen Tieren’ (Nobel, 1958, s. 148)/ Kaplanlar, kurtlar, aslanlar ve (diğer) türlü kötü hayvanlar.

6 DDB: 豹 | leopard (buddhism-dict.net) [Erişim Tarihi: 01.09.2023]

7 DDB: 豺 | jackal (buddhism-dict.net) [Erişim Tarihi: 01.09.2023]

AYKaya.12828; AY7.754: *arşlanlı barslı b6rili* ‘arşlan, kaplan ve kurtlar’ → T.0437a18: 師子虎狼 *shizi hu lang* ‘Von L6wen, Tigern und W6lfen’ (Nobel, 1958, s. 252)/ Aslanlardan, kaplanlardan ve kurtlardan.

Eski Uygurca *b6ri* ‘kurt’ kelimesi için Çince 狼 *lang* ‘kurt’ (Giles, 1912, n. 6764) kelimesi kullanılır. Uygurca metin ile Çince metindeki kurt kelimesinin yeri değişmiştir. Bu da m6tercimin terc6me esnasındaki tasarrufuna dayanmaktadır, denebilir.

AYKaya.8846-8850; AY4.3085-3089: 6tr6 bars irbis arşlan *b6rie* ulatı kağır yavlak keyikler adasıntın yağı yavlak yek içgekler kişili kişi ermezlie ulatı ‘sonra pars/ kaplan, Sibiryaya kaplanı, arşlan, kurt ve benzeri vahşi hayvanların tehlikesinden, k6t6 şeytanlar, insan ve insan olmayanlardan başka’ → T.0420b17-18: 諸怖畏惡獸惡鬼人非人等 *zhu bu wei e shou e gui renfeiren deng* ‘der wird von allen Schrecknissen befreit werden, von b6sen Tieren, b6sen Geistern, Menschen, Nichtmenschen usw.’ (Nobel, 1958, s. 149)/ t6m vahşilerden, k6t6 hayvanlardan, k6t6 ruhlardan, insanlardan, insan olmayanlardan ve diğerlerinden (kurtulacak).

Burada Uygurca c6mlede geçen *bars irbis arşlan b6ri* kelimeleri için Çince metinde kesinlikle bir kelime bulunmaz. Metnin devamında yer alan *kağır yavlak keyikler* için 惡獸 *eshou* ‘vahşi hayvan’ ifadesi geçer. Dolayısıyla Uygurca metinde yer alan hayvan adları tamamıyla m6tercim tarafından eklenmiştir, demek yanlış olmaz.

AYKaya.15889-15892; AY10.138-140: barsnış irbisniş manunış arşlanın *b6riniş* tilk6niş aşi erşer yalaşuz yintem isig et kan ert6r ‘Parsın/kaplanın, Sibiryaya kaplanının, bozkır kedisinin, arşlanın, kurdun, tilkinin yiyeceği ise sadece et ve kandır’ → T.0451b22: 虎豹豺師子唯噉熱血肉 *hu bao chai shi zi wei dan re xie rou* ‘Tiger, Leoparden, W6lfe und L6wen fressen nur warmes Fleisch und Blut.’ (Nobel, 1958, s. 337)/Kaplanlar, leoparlar, kurtlar ve arşlanlar yalnızca sıcak et ve kan yerler.

Yukarıdaki *b6ri* kelimesi için yine Çince herhangi bir kelime kullanılmamaktadır ve zaten Çince metindeki hayvan adları ile Eski Uygurca metindeki hayvan adları kesinlikle denk değildir. Burada geçen diğer hayvan adları ile ilgili diğer b6l6mlerde açıklama yapılmıştır.

[7] aluk atlıg kurtk(i)ya: *jal6ka* (Zieme, 1996, s. 210); ‘s6l6k’ (Wilkens, 2021, s. 219); ‘s6l6k, kan kurdu’ (6lmez, 2024); Çin. 水蛭 *shuizhi*.

AYKaya.1350-1352; BT18.1091-1093: aluk atlıg kurtk(i)yanış ağızı iinte neete y6r6n tişleri t6r6ser ‘S6l6k/ jal6ka denilen b6eğin ağzının içinde ne kadar beyaz diş çıksa’ → T.0406b10: 假使水蛭蟲口中生白齒 *jiashi shuizhi chong kou zhongsheng baichi* ‘Wenn man im Munde des Blutegels weisse Z6hne entstehen lassen wird, lang und gross’ (Nobel, 1958, s. 27)/ S6l6g6n ağzında uzun ve b6y6k beyaz dişlerin g6r6nmesine izin verirseniz.

Eski Uyurca *çaluk* kelimesinin Çincesi 水蛭 *shuizhi* (Giles, 1912, n. 10128, 1827), Skt. *jalūka* ‘sülük’ (Zieme 1996: 210; Edegerton 2004: 239a), Skt. *jalauka* ‘sülük uygulamasıyla tedavi’ (MW, 416a) şeklinde ifade edilir. Bunun yanında Çince metinde yer alan 蟲 *chong* ‘tüylü, kabuklu, pullu böcekler; böcek ve sürüngenler’ (Giles, 1912, n. 2932;2933) kelimesi için de Uyurca *kurtk(ı)ya* kelimesi kullanılır. Burada mütercim Çince metni doğrudan çevirmekle birlikte terim yapma yöntemlerinden biri olan *atlıg* ‘adlı, denilen’ kelimesini de eklemiştir.

[8] çipin çivez: *çibın* ‘sinek’ (Clauson, 1972, s. 838), ‘sinekler ve başka böcekler, sivrisinek’ (Wilkens, 2021, s. 234), ‘uçucu haşereler’ (Ölmez, 2024); *çipin* → Çin. 蚊 *wen*; *çivez* → Çin. 蚋 *ru*.

AYKaya.1342-1344; BT18.1084-1085: *çipinniñ çivezniñ* adakk(ı)yaları üze ‘Sivrisineğin ayakları ile’ → T. 0406b08: 假使蚊蚋足 *jiashi wenru zu* ‘Mückenbeinen’ (Nobel, 1958, s. 27)/Sivrisinek bacakları.

Çince 蚊 *wen* kelimesi için Skt. *maśaka* ‘sivrisinek, tatarcık, herhangi sokan bir sinek’ (MW, 793b), *kunta* ‘böcek’ (MW, 291a), *damśa* ‘sivrisinek, atsineği’ (MW, 464c) kelimeleri kullanılır (Hirakawa, 1997, 1036)⁸. Çince kelimedden yola çıkarak bu türün Latince karşılığı *Culicidae*’dir⁹. Çince 蚋 *ru* kelimesi için de Skt. *maśaka* ‘sivrisinek’ kelimesi kullanılır (Hirakawa, 1997, 1036)¹⁰. Yine Çince kelimedden dolayı bu türün Latince karşılığı *Simuliidae* şeklinde belirtilir¹¹. Burada Eski Uyurca *çipin* Çince 蚊 *wen* ‘sinek’ ile *çivez* de Çince 蚋 *ru* ‘sivrisinek’ ile denkleştirilebilir.

[9] Enük: ‘yavru’ (DTS, 1969, s. 174); ‘etobur bir hayvanın yavrusu, yavru, köpek yavrusu’ (Clauson, 1972, s. 183); ‘aslan yavrusu; sırtlan, kurt ve köpek yavrusu, yırtıcı hayvanların yavruları’ (Hauenschild, 2003, s. 43-44); ‘hayvan yavrusu, enik’ (Wilkens, 2021, s. 108); ‘yavru, hayvan yavrusu, kedi/köpek vb. yırtıcı, pençeli hayvan yavrusu’ (Ölmez, 2024); Çin. 諸子 *zhuzi*, 子 *zi*.

AYKaya.15873; AY10.122: *enükleriñe* ‘yavruya’ → T. 0451b16: 諸子 *zhuzi* ‘ihre Jungen’ (Nobel, 1958, s. 336)/Yavrularını.

Eski Uyurca *enük*, Çince 諸子 *zhuzi* ‘yavru’, Skt. *apatya* ‘yavru, çocuk’ (MW, s. 49a) olarak denkleştirilebilir. AY10 metninde geçen bütün *enük* kelimeleri yukarıda belirtildiği üzere ‘vahşi bir hayvanın yavrusu’ anlamındadır.

AYKaya.16350; AY10.589: *enükin* yëgey tēp → T.0453a21 食子 *shi zi* ‘ihre Jungen verzehren kōnnte’ (Nobel, 1958, s. 345)/Yavrularını yiyebilir.

8 DDB: 蚊 | mosquito (buddhism-dict.net) [Erişim Tarihi: 04.09.2023]

9 <https://zh.wikipedia.org/zh-cn/蚊> [Erişim Tarihi: 04.09.2023]

10 DDB: 蚋 | mosquito (buddhism-dict.net) [Erişim Tarihi: 08.09.2023]

11 <https://zh.wikipedia.org/zh-hant/蚋> [Erişim Tarihi: 04.09.2023]

Burada Eski Uygurca *enük*, Çince 子 *zi* ‘bir hayvanın yavrusu, canlıların tohumları veya yumurtaları’, Skr. *kumara* ‘yavru’ anlamındadır¹². AY10 metnindeki *enük* kelimesi için genellikle 子 *zi* ifadesi kullanılır, bunun için bk. Gulcalı, 2021, s. 445.

[10] **Eşgek:** ‘eşek’ (DTS, 1969, s. 185; Clauson, 1972, s. 260; Hauenschild, 2003, s. 47-48; Wilkens, 2021, s. 125; Ölmez, 2024); Çin. 驢 *lü*.

AYKaya.1374-1376BT18.11; 15-1117: birök eşgek irinin neçete bimba atlıg yimiş teg kızıl önlüg boltukup ‘Eğer bir eşeğin dudakları bimba denilen meyve gibi kırmızı olsa’ → T.0406b18 若使驢唇色赤如頻婆果 *ruo shi lü chun se chi ru pin po guo* ‘Wenn der Esel eine Lippe haben wird, die rot ist wie eine bimbaFrucht’ (Nobel, 1958, s. 27)/ Eşeğin bimba meyvesi gibi kırmızı bir dudağı olduğunda.

Eski Uygurca *eşgek irini* ‘eşek dudağı’ Çince 驢唇 *lüchun*, Skt. *kharoṣṭha* şeklinde ifade edilir ve bu terim, astronomi bilgisiyle ünlü bir bilgenin adıdır (SH, s. 490b). Burada 驢 *lü* ‘eşek’ (Giles, 1912, n. 7536) anlamındadır ve kelime doğrudan çevrilmiştir.

[11] **İnek:** ‘inek’ (DTS, 1969, 211; Clauson, 1972, s. 184; Wilkens, 2021, s. 307; Ölmez, 2024).

Hauenschild çalışmasında ‘inek’ anlamını vermekle birlikte eski Türklerde ineğin süt üreten bir sürü hayvanı olduğunu ifade eder (2003, 93).

AYKaya.15415-15417; AY9.696-698: *ineğ yagı* süt birle mirlı panitli ikigü bular ugrayu emi erür ‘tereyağı ve süt ile bal ve phāṇita ikisi birlikte türlü hastalıklar için ilaçtır’ → T.0448c02: 沙糖蜜蘇乳此能療衆病 *shatang mi su ru ci neng liao zhong bing* ‘(ferner) Zucker, Honig, Schnlelzbutter und Milch vermögen viele Krankheiten zu heileil’ (Nobel, 1958, s. 322)/ (Ayrıca) şeker, bal, tereyağı ve süt birçok hastalığı tedavi edebilir.

Burada Eski Uygurca metinde geçen *ineğ* kelimesi *ineğ yagı* ‘tereyağı’ anlamındaki bir tamlama ile kullanıldığı için Çince metinde inek için bir kelime geçmez.

[12] **İrbis:** ‘Leopar’ (DTS, 1969, s. 211); ‘Sibirya kaplanı, *Felis irbis*’ (Clauson, 1972, s. 199), ‘leopar, pars’ (Wilkens, 2021, s. 309); ‘vaşak, Sibirya leoparı’ (Ölmez, 2024); Çin. 虎 *hu*, 豹 *bao*.

AYKaya.8826-8828; AY4 3065-3067: ötrü bars *irbis* arslan böriçe ulatı kağır yavlak keyikler ‘Sonra bars, Sibirya kaplanı, aslan, kurt ve benzeri vahşi hayvanlar’ → T.0420b07-8: 虎狼師子惡獸之類 *hulang shi zi e shou zhi lei* ‘Tigern, Wölfen, Löwen und den (anderen) Arten von bösen Tieren’ (Nobel, 1958, s. 148)/ Kaplanlar, kurtlar, aslanlar ve (diğer) türlü kötü hayvanlar.

12 DDB: 子 | child (buddhism-dict.net) [Erişim Tarihi: 08.09.2023]

Yukarıdaki Eski Uygurca metinde *irbis* kelimesi için Çince bir karşılık yoktur. Fakat Çince *hu* ‘kaplan’ kelimesi *bars* ve *irbis* kelimelerini karşılayabilir. Yani Çince *hu* ‘kaplan’ kelimesini çeviren mütercim kelimeyi çevirirken kendi bildiği benzer hayvan adlarını da sıralamış olmalıdır. Çünkü *irbis* kelimesi pars, panter cinsi hayvanlardan biridir ve tamamıyla soğuk iklimde yaşayan bir hayvandır.

AYKaya.8846-8850; AY4.3085-3089: ötrü bars *irbis* arslan böriçe ulatı kağır yavlak keyikler adasıntın yağı yavlak yek içgekler kişili kişi ermezliçe ulatı ‘sonra pars/kaplan, Sibirya kaplanı, aslan, kurt ve benzeri vahşi hayvanların tehlikesinden, kötü şeytanlar, insan ve insan olmayanlardan başka’ → T.0420b17-18: 諸怖畏惡獸惡鬼人非人等 *zhu bu wei e shou e gui renfeiren deng* ‘der wird von allen Schrecknissen befreit werden, von bösen Tieren, bösen Geistern, Menschen, Nichtmenschen usw.’ (Nobel, 1958, s. 149)/ tüm vahşilerden, kötü hayvanlardan, kötü ruhlardan, insanlardan, insan olmayanlardan ve diğerlerinden (kurtulacak).

Yukarıda geçen *bars irbis arslan böri* kelimeleri için kesinlikle bir kelime bulunmaz. Metnin devamında yer alan *kağır yavlak keyikler* için 惡獸 *eshou* ‘vahşi hayvan’ ifadesi geçer. Böylece *irbis* için hiçbir ifadeye yer verilmez.

AYKaya.15500-15501; AY9.781-783: ‘kalın kuş keyikler kuvragın manu *irbis* tilkü karsak yüy karakuş ‘pek çok hayvan/kuş ve hayvan topluluğu ile manul/bozkır kesidi, Sibirya kaplanı, tilki, bozkır tilkisi, tavuskuşu, kartal’ → T.0449a05-6: 見諸禽獸豺狼狐獾鷓鴣 *jian zhu qinshou chailang hu jue diao jiu* ‘wie wilde Tiere von der Art von wilden Hunden, Wölfen, Füchsen, Schakalen und Geiern’ (Nobel, 1958, s. 324)/ Yabani köpek, kurt, tilki, çakal ve akbaba gibi yabani hayvanlar.

Yine yukarıdaki Çince metinde kurt, tilki ve kartal ifadesi geçerken Eski Uygurca metinde ise altı farklı hayvan adı yer alır. Buna göre Uçar, *manu* ve *irbis* kelimelerini Giles’in açıklamasına dayanarak 豺狼 *chailang* ‘a kind of wolf’ (Giles, 1912, n. 265, 6764) şeklinde açıklar ve Nobel’in Çince çevirisindeki ‘wilden Hunden, Wölfen/vahşi köpekler, kurtlar’ ifadesini de kullanır. Bunun yanında Uçar, Uygurca *manu* ve *irbis* kelimelerinin farklı olduklarını da belirtir (2013, 208). Elbette ki *manu* ile *irbis* birbirinden farklı hayvan türünü ifade eder.

AYKaya.15889-15892; AY10.138-140: barsnıñ *irbisniñ* manunıñ arslannıñ böriñiñ tilküñiñ aşı erser yalañuz yintem isig et kan erür ‘Parsın/kaplanın, Sibirya kaplanının, bozkır kedisinin, aslanın, kurdun, tilkinin yiyeceği ise sadece et ve kandır’ → T.0451b22: 虎豹豺師子唯噉熱血肉 *hu bao chai shi zi wei dan re xie rou* ‘Tiger, Leoparden, Wölfe und Löwen fressen nur warmes Fleisch und Blut.’ (Nobel, 1958, s. 337)/Kaplanlar, leoparlar, kurtlar ve aslanlar yalnızca sıcak et ve kan yerler.

Yukarıdaki *irbis* kelimesi için Çince 豹 *bao* ‘Çin’in kuzeyindeki panter/Felis Fontenierii, Sibirya kaplanı/*Felis irbis*’ (Giles, 1912, n. 8697) kullanılmaktadır. Fakat Çince metinle Uygurca metin tam olarak uyuşmamaktadır.

[13] **Kara kab/vuğ:** *kab/vuğ* ‘arı’ (Wilkens, 2021, s. 316, 349; Ölmez, 2024); Çin. 黑蜂 *heifeng*.

AYKaya.9329; AY5.47: *kara kabuñlar* ‘siyah arılar hükümdarının’ → T.0422c09: 黑蜂王 *hēifēng wang* ‘schwarze Bienen-König’ (Nobel, 1958, s. 157)/ Siyah arı kralı.

AYKaya.16838; AY10.1066: *kara kavuñlar* ‘siyah arılar’ → T.0455a09: 黑蜂 *hēifēng* ‘schwarzen Bienen’ (Nobel, 1958, s. 355)/Siyah arılar.

AYKaya.9345-9346; AY5.63-64: *kara kabuñ* ‘siyah arı hükümdarı’ → T.0422c14: 蜂王 *fēngwang* ‘Bienen-Königs’ (Nobel, 1958, s. 158)/Arı kralı.

Eski Uygurca *kara kavuñ*, Çince 黑蜂 *heifeng* ‘siyah arı’ (Giles, 1912, n. 1701, 3567), Skt. *bhramara* ‘büyük siyah arı, herhangi bir arı’ anlamındadır (MW, s. 769c). Burada özellikle Buddha’nın özelliklerini ifade etmek için kullanılır. Nobel, Çince metnin çevirisinde aynı anlamı verir (1958, 157; 158; 355).

[14] **Karakuş:** ‘altın kartal (?)’ (DTS, 1969, s. 423); ‘kartal’ (Clauson, 1972, s. 643; Hauenschild, 2003, s. 121-123), ‘akbaba, kartal’ (Wilkens, 2021, s. 335); Çin. 鵞鷲 *diao jiu*.

Civelek çalışmasında kelimenin anlamını Eski Uygur döneminde ‘kartal’ olarak vermekle birlikte diğer tarihî ve modern Türkçe dönemlerinde kelimenin farklı anlamlarını belirtir (2008, s. 89-101).

AYKaya.15500-15501; AY9.781-783: kalın kuş keyikler kuvragın manu irbis tilkü karsak yüy *karakuş* ‘pek çok hayvan/kuş ve hayvan topluluğu ile manul/bozkır kedisi, Sibirya kaplanı, tilki, bozkır tilkisi, tavuskuşu, kartal’ → T.0449a05-6: 見諸禽獸豺狼狐獾鷲鷲 *jian zhu qinshou chailang hu jue diao jiu* ‘wie wilde Tiere von der Art von wilden Hunden, Wölfen, Füchsen, Schakalen und Geiern’ (Nobel, 1958, s. 324)/ Yabani köpek, kurt, tilki, çakal ve akbaba gibi yabani hayvanlar.

Burada *karakuş* kelimesinin Çince denkliği 鵞鷲 *diao jiu* ‘kartal’ olarak tanımlanmakla birlikte ‘kartal ve akbaba’ (Giles, 1912, n. 11054, 2285) olarak da yorumlanır ve Skt. *grdhra* ‘akbaba’ olarak gösterilir (MW, s. 361b).

[15] **Karga:** ‘kuzgun, karga’ (DTS, 1969, s. 426); ‘karga, ancak bazen ‘çaylak’ ve ‘kuzgun’ gibi diğer büyük siyah kuşlar’ (Clauson, 1972, s. 653), ‘karga’ (Wilkens, 2021, s. 336; Ölmez, 2024); Çin. 烏 *wu*, 黑鳥 *hei niao*.

Hauenschild çalışmasında ‘karga’ anlamını vermekle birlikte başlangıçta bu kelimenin leş kargası olan *Corvus corone*’su ifade ettiğini Eski Uygurcadaki bir örnekten yola çıkarak belirtir (2003, 123-124).

AYKaya.1380; BT18.1121: *kargalı* ügüli ‘karga ve baykuş’ → T.0406b20: 烏與鵞鷓鳥 *wu yu xiuliu niao* ‘die Krähe und die Eule’ (Nobel, 1958, s. 27)/Karga ve baykuş.

Yukarıdaki Eski Uygurca cümledeki *karga* kelimesinin Çince karşılığı 烏 *wu* ‘karga’dır ve kelime Skt. *kāka* ‘karga’ (MW, s. 266c), *vāyasa* ‘kuş, büyük kuş, karga’ (MW, s. 942b) ile karşılır¹³. Aşağıdaki örnekte ise oldukça farklı bir durum söz konusudur.

AYKaya.1327; BT18.1060: *kara kargalar* teğşilip ‘kara kuşlar değişip’ → T.0406b01: 黑鳥變爲 *hei niao bianwei* ‘die schwarzen Vögel sich zu roten verändern werden’ (Nobel, 1958, s. 26)/ Siyah kuşlar kırmızıya dönüşecek.

Burada Eski Uygurca *kara karga* için Çince metinde 黑鳥 *hei niao* ‘kara kuş’ ifadesi kullanılır. Çince 黑 *hei* ‘siyah’ anlamındadır ve bunun yanında Çin. 鳥 *niao* ‘bir kuş’ (Giles, 1912, n. 8246), Skt. *śakuni* ‘kuş’ olarak gösterilir (MW, s. 1046c). Böylece Çince metindeki 黑鳥 *hei niao* Eski Uygurca metinde *kara kargalar* olarak çevrilmiştir. Mütercim Çince metinde ‘kara kuş’ anlamından dolayı ‘kara kargalar’ ifadesini kullanır, Çince metinde *karga* anlamında kelime bulunmaz.

[16] **Karsak**: ‘karsak; *vulpes corsac*’ (DTS, 1969, 429); ‘bozkır tilkisi, *Canis corsac*’ (Clauson, 1972, s. 663; Hauenschield, 2003, s. 126-127; Wilkens, 2021, s. 339; Ölmez, 2024).

AYKaya.15500-15501; AY9.781-783: ‘kalın kuş keyikler kuvragın manu irbis tilkü *karsak* yüy karakuş ‘pek çok hayvan/kuş ve hayvan topluluğu ile manul/bozkır kedisi, Sibiryaya kaplanı, tilki, bozkır tilkisi, tavuskuşu, kartal’ → T.0449a05-6: 見諸禽獸豺狼狐獾鷓鷯 *jian zhu qinshou chailang hu jue diao jiu* ‘wie wilde Tiere von der Art von wilden Hunden, Wölfen, Füchsen, Schakalen und Geiern’ (Nobel, 1958, s. 324)/ Yabani köpek, kurt, tilki, çakal ve akbaba gibi yabani hayvanlar.

Yukarıdaki Eski Uygurca metin ile Çince metin birbirine denk değildir. Burada özellikle hayvan adları daha önce de belirtildiği üzere farklılık arz eder. Eski Uygurca *karsak* kelimesi ‘bozkır tilkisi, *Canis corsac*’ olarak tanımlanır (Clauson, 1972, s. 663) fakat kelimenin Çince denkliği açık değildir. Bu konuda Uçar, *tilkü karsak* kelimesinin Çince denkliğini bir bütün olarak 狐 *hu* ‘tilki’ kelimesini verir ve Başkurtça *karhak tölkö* ‘küçük bozkır tilkisi’ni tanık gösterir (2013, 209). Bunun yanında Çince 狐 *hu* ‘Çinliler tarafından insanları büyülemek amacıyla genç ve güzel bir kız olmak üzere insan şekline bürünme gücüne sahip olduğuna inanılan tilki’ (Giles, 1912, n. 4956) kelimenin Uygurca karşılığının *tilkü* mü *karsak* mı olduğu bilinmemekle birlikte mütercim *tilkü* kelimesinin yanına ayrıca *karsak* kelimesini de eklemiş olabilir.

[17] **Kaz**: ‘kaz’ (DTS, 1969, s. 430; Clauson, 1972, s. 679; Wilkens, 2021, s. 351; Ölmez, 2024); Çin. 鵞 *e*.

13 DDB: 烏 | a crow (buddhism-dict.net) [Erişim Tarihi: 08.09.2023]

Hauenschild çalışmasında ‘kaz, aslında ördek’ tanımını yapar ve ilk kaynaklarda *kaz* sözcüğü özellikle Orta Asya ve Sibirya’nın nehirleri ve göllerinde üreyen yabancı veya boz kazı, *anser anser*’i ifade eder. DLT metninde ise kaz ve ördek kelimelerinin birbirinin yerine kullanıldığını bunun da tesadüf olmadığını belirtir (2003, s. 129-130).

AYKaya.60-62; BT18.S57-59: ud koyn toņuz *kaz* ödirek takıguta ulatı üküş telim özlüglerig ölürip ‘sığır, koyun, domuz, kaz, ördek, tavuktan başka pek çok canlıyı öldürüp’ → T.0358b03-4: 牛羊猪雞鵝鴨之類 *niu yang zhu ji e ya zhi lei* ‘sığır, koyun, domuz, tavuk, kaz, ördek ve benzeri’¹⁴

Yukarıdaki Eski Uygurca metnindeki *kaz* Çin. 鵝 *e* ‘evcil kaz’ (Giles, 1912, n. 3318), Skt. *haṃsa* ‘kaz, kuğu, flamingo’ olarak tanımlanır (MW, s. 1286a). Burada doğrudan çeviri söz konusudur.

[18] **Keyik:** ‘geyik, alageyik, genel anlamda canavar’ (DTS, 1969, s. 294); ‘vahşi dört ayaklı av hayvanı, vahşi, evcilleştirilmemiş’ (Clouston, 1972, s. 755); ‘vahşi hayvan, toynaklı av hayvanları’ (Hauenschild, 2003, s. 105-109); ‘yabancı hayvan, vahşi hayvan, geyik, hayvan’ (Wilkens, 2021, s. 360; Ölmez, 2024); Çin. 惡獸 *eshou*, 獸 *shou*, 禽獸 *qinshou*, 猛獸 *mengshou*.

AYKaya.8826-8828; AY4.3065-3067: ötrü bars irbis arslan böride ulatı *kadır yavlak keyikler* ‘Sonra bars, Sibirya kaplanı, aslan, kurt ve benzeri vahşi hayvanlar’ → T.0420b07-8: 虎狼師子惡獸之類 ‘Tigern, Wölfen, Löwen und den (anderen) Arten von bösen Tieren’ (Nobel, 1958, s. 148)/ Kaplanlar, kurtlar, aslanlar ve (diğer) türlü kötü hayvanlar.

AYKaya.12187; AY7.113-114: *kadır yavlak keyikler* ‘vahşi hayvanlar’ → T.0433a24: 猛獸 *mengshou* ‘wilde Tiere’ (Nobel, 1958, s. 221)/ Vahşi hayvanlar.

AYKaya.15850-15851; AY10.100-101: *kadır yavlak keyikler* ‘vahşi hayvanlar’ → T.0451b10: 猛獸 *mengshou* ‘böse Tiere’ (Nobel, 1958, s. 336)/ Vahşi hayvanlar.

Yukarıdaki Eski Uygurca AY4 metnindeki *kadır yavlak keyikler* için Çince 惡獸 *eshou* ‘vahşi hayvan’ (Giles, 1912, n. 12779, 10022) ifadesi geçmesiyle birlikte AY7 ve AY10 metinlerinde de aynı ifade için Çince 猛獸 *mengshou* ‘vahşi hayvanlar’ (Giles, 1912, s. 1232&10022) ifadesi geçer ve bu ifade Skt. *caṇḍa-mṛiga* vahşi hayvan’ (MW, s. 383b), *mṛga* ‘orman hayvanı veya vahşi hayvan, her türlü av hayvanı, (özellikle) geyik, geyik yavrusu, ceylan, antilop, geyik’ (MW, s. 828b), *śvā-pada* ile karşılanır¹⁵. Bu iki örneğin yanında aşağıdaki örneği zikretmekte fayda vardır.

AYKaya.8546-8547; AY4.2791-2793: kamağ *keyikler* kuvrağı ‘bütün hayvan topluluğu’ → T.0419b26: 一切衆獸悉皆 *yi qie zhong shou xijie* ‘die Tiere alle’ (Nobel, 1958, s. 140)/Bütün hayvanlar.

14 Çince T663 metninden çeviridir.

15 DDB: 猛獸 | wild beasts (buddhism-dict.net) [Erişim Tarihi: 17.09.2023]

AYKaya.12962-12963; AY7.888-889: kaltı yme arslan hanı *keyikler* ‘ve yine aslan hanı hayvanlar’ → T.0437c01: 猶如師子獸 *youru shi zi shou* ‘Wie der Löwe der Oberste der Tiere’ (Nobel, 1958, s. 257)/ Aslan gibi hayvanların başı.

Burada Eski Uygurca *keyik* kelimesinin Çince denkliği sadece 獸 *shou* ‘vahşi hayvan, zalim’ (Giles, 1912, n. 10022), Skt. *mṛiga* ‘orman hayvanı veya vahşi hayvan, her türlü av hayvanı, (özellikle) geyik, geyik yavrusu, ceylan, antilop, geyik, misk geyiği’ (MW, s. 828)’ dir. Buradaki Eski Uygurca üç örnekte de farklı Çince karşılıklar söz konusudur.

AYKaya.12893-12894; AY7.819-820: eñ mıntın yek içgek kuş *keyikler* ‘önce cinler, kuş ve hayvanlar’ → T.0437b10: 乃至神鬼諸禽獸 *naizhi shen gui zhu qinshou* ‘Selbst den Dämonen und Tieren’ (Nobel, 1958, s. 255)/ Hatta şeytanlar ve hayvanlar.

Yukarıdaki Eski Uygurca örnekteki *kuş keyikler* ya da Çince 禽獸 *qinshou* ‘kuşlar ve hayvanlar’ olarak tanımlanır ve aslında hayvanlar âlemi için genel bir terimdir. Bu terim Skt. *kṣudra-mṛga*, *mṛga-pakṣin* şeklinde ifade edilir¹⁶. Çince 獸 *shou*, Skt. *mṛiga* ile ifade edilir. Çince 禽 *qin* ‘kuşlar, hayvanlar’ (Giles, 1912, n. 2099), Skt. *pakṣin* ‘kuş veya herhangi bir kanatlı hayvan’ (MW, s. 574b), *śakuna* ‘kuş’ (MW, s. 1046b), *śakunaka* ‘kuş’ (MW, s. 1046b), *śakuni* ‘kuş, özellikle de büyük kuş’ (MW, s. 1046b), *pakṣa-gupta* ‘kuş’ (MW, s. 573c) anlamındadır. Dolayısıyla Eski Uygurca *kuş keyikler*, Çin. 禽獸 *qinshou* genel bir kavramı karşılamış, gökyüzündeki ve yeryüzündeki hayvanları ifade etmiştir. Burada *keyik* tek başına ‘hayvan’ anlamını verir. Çetin de kelime için aynı anlamı vermekle birlikte ‘geyik’ tanımını da yapar (2020, s. 277). Fakat metinde ‘geyik’ anlamı bulunmaz.

[19] **koyn**: ‘koyun’ (DTS, 1969, s. 453; Clauson, 1972, s. 631; Hauenschild, 2003, s. 140-146; Wilkens, 2021, s. 398; Ölmez, 2024); Çin. 羊 *yang*.

AYKaya.60-62; BT18.S57-59: ud *koyn* toñuz kaz ödirek takıguta ulatı üküş telim özlüglirig ölürip ‘sığır, koyun, domuz, kaz, ördek, tavuktan başka pek çok canlıyı öldürüp’ → T.0358b03-4: 牛羊猪雞鵝鴨之類 *niu yang zhu ji e ya zhi lei* ‘sığır, koyun, domuz, tavuk, kaz, ördek ve benzeri’¹⁷

Eski Uygurca *koyn* kelimesinin Çince denkliği 羊 *yang* ‘koyun’ kelimesidir. Çince 羊 *yang* kelimesi ‘koyun ve keçi’ (Giles, 1912, n. 12842) anlamını ifade eder ve kelimenin anlamı Skt. *paśu* ‘evcil ve kurbanlık hayvan’ (MW, s. 611b), *avi* ‘koyun’ (MW, s. 107b) olarak belirtilir¹⁸. Tabii burada Çince kelime ‘koyun’ anlamını verir. Bunun yanında metnin başka bir yerinde AYKaya.108; BT18.S104: ud *koyn* toñuz ‘sığır, koyun, domuz’ → T.0358b10: 猪羊等 *zhu yang deng* ‘domuz, koyun benzeri’ ifadesi geçer. Eski Uygurca metin ile Çince metin kısmen uyumludur. Mütercim başka hayvan adlarını da sayarak metne ekleme yapmıştır.

16 DDB: 禽獸 | birds and beasts (buddhism-dict.net) [Erişim Tarihi: 17.09.2023]

17 Çince T663 metninden çeviridir.

18 DDB: 羊 | a sheep (buddhism-dict.net) [Erişim Tarihi: 23.09.2023]

[20] **Kögürçgen atay:** ‘güvercin yavrusu’ (Wilkens, 2021, s. 399); *kögürçgen* ‘güvercin, kumru’ (DTS, 1969, s. 313; Clauson, 1972, s. 713; Hauenschild, 2003, s. 112-113; Ölmez, 2024); *atay* ‘(sevgi sözü) yavrucuk, güvercin yavrusu’ (Ölmez, 2024); Çin. 鴿鷄 *gechu*.

AYKaya.16279-16280; AY10.519; AYKaya.16428; AY10.665: üç *kögürçgen atayın* ‘üç güvercin yavrusunu’ → T.0452c28, T.0453b22: 三鴿鷄 *san gechu* ‘drei TaubenJunge’ (Nobel, 1958, s. 347)/ Üç güvercin yavrusu.

Yukarıdaki Eski Uygurca metinde geçen *kögürçgen* kelimesi Çince 鴿 *ge* ‘kumru, güvercin’ (Giles, 1912, n. 6060), Skt. *kapota* ‘kumru, güvercin, benekli güvercin, Vedalarda genellikle kötü alamet kuşu’ (MW, s. 251b), *pārāvata* ‘güvercin’ (MW, s. 620c), *atay* kelimesi de 鷄 *chu* ‘bir yavru kuş’ (Giles, 1912, n. 2648) anlamındadır. Dolayısıyla Eski Uygurca *kögürçgen atayı* Çince 鴿鷄 *gechu* ‘yavru güvercin’ anlamındadır. Bunun yanında AY10.492: *atayım* ‘yavrum’ → T.0452c17: 爱子 *ai zi* ‘sevgili yavrum’ ifadesi geçer, Eski Uygurca *atay* sevgi göstergesi olarak insan için kullanılmıştır.

[21] **kurt koğuz:** ‘solucan ve böcekler, her türlü böcek’ (DTS, 1969, s. 468-469); ‘böcek, arı’ (Clauson, 1972, s. 641), ‘kurtlar₂, kurtlar ve kın kanatlı böcekler kurt’ (Wilkens, 2021, s. 425); ‘kurt, kurtçuk, böcek; solucan’ (Ölmez, 2024); kurt ‘solucan, tırtıl, kurtçuk, her türlü solucan’ (Hauenschild, 2003, s. 154-155), *koğuz* ‘böcek’ (Hauenschild, 2003, s. 137); *kurt* → Çin. 蛆 *qu*, *koğuz* → Çin. 蟲 *chong*.

AYKaya.9802-9803; AY5.521-522: yiriy bolup emişip *kurt koğuzlar* korayur ‘irin olup kurtlar emip soldurur’ → T.0424b23: 膿爛蟲蛆不可樂 *nong lan chong qu buke le* ‘eitriğin Massen und Gewürm, (so dass) man keine Freude (mehr an ihm) haben kann.’ (Nobel, 1958, s. 170)/ Cerahatli kitleler ve haşarat, (böylece) artık ondan zevk alınmaz.

Yukarıdaki Eski Uygurca *kurt koğuz* ‘kurtçuk’ ifadesinin Çince karşılığı 蟲蛆 *chongqu* ‘kurtçuk’tur. Burada Çince 蟲 *chong* ‘tüylü, kabuklu, pullu böcekler; böcek ve sürüngenler’ (Giles, 1912, n. 2932, 2933), ‘insanı da içeren hayvanlar âlemi, ancak genel olarak solucanlar, salyangozlar ve böcekler’ (SH, s. 468b) olarak tanımlanır. Yine Çince 蛆 *qu* kelimesi de ‘kurtçuk’ olarak tanımlanır (Giles, 1912, n. 3067). O hâlde Çince 蟲 *chong* kelimesinin Eski Uygurca karşılığı *koğuz* olabilir. *Koğuz* ‘böcek’ (Clauson, 1972, s. 641) anlamındayken *kurt* da ‘kurt’ anlamındadır (Clauson, 1972, s. 648) ve Uygurca *kurt* kelimesinin Çince denkliği 蛆 *qu* ‘kurtçuk’tur. Ayrıca AYKaya.15979; AY10.226: *kurtlarını koğuzlarınıı* ‘kurtların, böceklerin’ → T.0451c17: 蟲 *chong* ‘böcekler’ şeklindedir ve *kurt koğuz* kelimesinin karşılığı Çince sadece 蟲 *chong* kelimesidir.

[22] **Kuş:** ‘kuş’ (DTS, 1969, s. 471; Clauson, 1972, s. 670; Hauenschild, 2003, s. 155-161; Wilkens, 2021, s. 427; Ölmez, 2024); Çin. 禽 *qin*. Genel bir adlandırmadır.

AYKaya.16361-16362; AY10.600-601: *kuş* keyik arıgka sakaka tayaklıg ‘orman ve dağ eteğine sığınan nice kuş ve hayvan’ → T.0453a26: 林野諸禽獸 *linye zhu qinshou* ‘Die Tiere in den Wäldern und Einöden’ (Nobel, 1958, s. 345)/ Ormanlardaki ve çorak arazilerdeki hayvanlar.

Yukarıdaki Eski Uygurca *kuş keyik*, Çince 禽獸 *qinshou* ‘kuş ve hayvanlar’, Skt. *kşudra-mrga*, *mrga-pakşin* ‘hayvan alanı için genel bir terim’ anlamındadır¹⁹. Bunun yanında Eski Uygurca *kuş*, Çince 禽 *qin* ‘kuşlar, hayvanlar’ (Giles, 1912, n. 2099), Skt. *pakşin*, *şakuna*, *şakuni*, *pakşa-gupta* ‘bir kuş veya herhangi bir kanatlı hayvan’ anlamındadır²⁰.

[23] kuş kuzgun: ‘kuşlar, her türden kuş’ (DTS, 1969, s. 471); ‘leş yiyen kuşlar,’ (Wilkins, 2021, s. 427); *kuzgun* ‘sıradan kuzgun, *Corvus corax*’ (Hauenschild, 2003, s. 161-162); ‘kuzgun, karga’ (Ölmez, 2024); kuş → Çin. 鳥 *niao*.

AYKaya.9768-9769; AY5.487-488: kök kalıkta *kuş kuzgun* tıdıgsızın uçar teg ‘gökyüzünde kuşların₂ engelsiz uçtuğu gibi’ → T.0424b10: 如鳥飛空無障礙 *ru niaofei kong wu zhangai* ‘wie ein Vogel, der im Luftraum fliegt und dabei keine Behinderung hat.’ (Nobel, 1958, s. 169)/Böyle gökyüzünde hiçbir engel olmadan uçan kuş gibi.

Eski Uygurca metindeki *kuş kuzgun* ikilemesinin Çince karşılığında *kuzgun* kelimesini karşılayan bir kelime kullanılmamış sadece *kuş* kelimesi için 鳥 *niao* kelimesine yer verilmiştir. Çince 鳥 *niao* ‘kuş’ (Giles, 1912, n. 8246), Skt. *şakuni* ‘kuş, özellikle de büyük kuş’ olarak gösterilir (MW, s. 1046b). Burada *kuzgun* kelimesi için bir kelime bulunmaz.

[24] Laçin: ‘şahin, alaca, falco peregrinus’ (DTS, 1969, s. 332), ‘şahin’ (Clauson, 1972, s. 763; Ölmez, 2024), ‘doğan, şahin, ala doğan’ (Wilkins, 2021, s. 449); Çin. 鷹 *ying*.

Hauenschild, *laçin* için ‘alaca şahin, falco peregrinus, renk bakımından farklılık gösterebilen çeşitli alt türlerle tüm kıtalarda bulunur. Güç, dayanıklılık ve çeviklik bakımından hiçbir şahin onu geçemez.’ açıklamasını yapar (2003, s. 162-163).

AYKaya.16129-16130; AY10.373-374: *laçinka* kovıtur ‘şahin tarafından kovalanır’ → T.0452b09: 鷹奪 *ying duo* ‘wurde eine von einem Habicht geraubt’ (Nobel, 1958, s. 341)/Bir şahin tarafından çalınır.

AYKaya.16280; AY10.520: *laçin* ‘şahin’ → T.0452c28: 鷹 *ying* ‘Habicht’ (Nobel, 1958, s. 344)/Şahin.

AYKaya.16431; AY10.668: *laçin* kaptı ‘şahin kaptı’ → T.0453b23: 鷹奪去 *ying duo qu* ‘wurde es von einem Habicht geraubt’ (Nobel, 1958, s. 347)/ Şahin tarafından kapıldı.

19 DDB: 禽獸 | birds and beasts (buddhism-dict.net) [Erişim Tarihi: 11.02.2024]

20 DDB: 禽 | bird (buddhism-dict.net) [Erişim Tarihi: 23.09.2023]

Eski Uygurca *laçin*, Çince 鷹 *ying* ‘kartal, şahin, doğan’ (Giles, 1912, n. 13297), Skt. *śyena, padeka* ‘şahin, doğan’ (MW, s. 584a), ‘atmaca, şahin, kartal, herhangi bir yırtıcı kuş’ olarak tanımlanır²¹.

[25] **Manu**: ‘bozkır kedisi, manul’ (DTS, 1969, s. 336); ‘vahşi bir kedi’ (Clauson, 1972, s. 767), ‘Asya yaban köpeği (*Cuon alpinus*)’ (Wilkens, 2021, s. 468), ‘kedigillerden yırtıcı ve yabani bir hayvan’ (Ölmez, 2024).

AYKaya.15500-15501; AY9.781-783: ‘kalın kuş keyikler kuvragın *manu* irbis tilkü karsak yüy karakuş ‘pek çok hayvan/kuş ve hayvan topluluğu ile manul/bozkır kedisi, Sibirya kaplanı, tilki, bozkır tilkisi, tavuskuşu, kartal’ → T.0449a05-6: 見諸禽獸豺狼狐獾鷲 *jian zhu qinshou chailang hu jue diao jiu* ‘wie wilde Tiere von der Art von wilden Hunden, Wölfen, Füchsen, Schakalen und Geiern’ (Nobel, 1958, s. 324)/ Yabani köpek, kurt, tilki, çakal ve akbaba gibi yabani hayvanlar.

Yukarıda da bahsedildiği üzere Uçar, *manu* ve *irbis* kelimelerini Giles’in açıklamasına dayanarak 豺狼²² *chailang* ‘a kind of wolf’ (Giles, 1912, n. 265, 6764) şeklinde açıklar ve Nobel’in Çince çevirisindeki ‘wilden Hunden, Wölfen/vahşi köpekler, kurtlar’ ifadesini de ekler. Bunun yanında Uçar, Uygurca *manu* ve *irbis* kelimelerinin farklı olduklarını ifade eder (2013, s. 208). Çince 豺狼 *chailang* ‘bir çeşit kurt’ (Giles, 1912, s. 26&265), ‘bir kurt; çakallar ve kurtlar’ şeklinde açıklanır²³. Shootill ve Hodous’da da 豺狼 *chailang* ‘kurt’ açıklaması yapılır (1937, s. 339a). Wilkens, *manu* kelimesini muhtemelen Çince 豺 *chai* kelimesinden kaynaklı olarak ‘Asya yaban köpeği’ olarak tanımlar (2021, s. 468). Bunun yanında Çince kelimeler tek tek incelendiğinde 豺 *chai* ‘köpeğe benzer açgözlü bir canavar, kahverengi, kısa ön bacakları olan bir hayvan; kötü; kurt gibi; acımasız’ (Giles, 1912, n. 265), 狼 *lang* ‘kurt’ (Giles, 1912, n. 6764) anlamını ifade eder. Çince kelimeler ayrı ayrı da ‘kurt’ anlamını vermekle birlikte ne *manu* kelimesini ne de *irbis* kelimesini karşılar. Uygur mütercim burada oldukça serbest davranmıştır.

AYKaya.15889-15892; AY10.138-140: barsnıñ irbisniñ *manunıñ* arslannıñ bõriniñ tilküniñ aşı erser yalañuz yintem isig et kan erür ‘Parsın/kaplanın, Sibirya kaplanının, bozkır kedisinin, aslanın, kurdun, tilkinin yiyeceği ise sadece et ve kandır’ → T.0451b22: 虎豹豺師子唯噉熱血肉 *hu bao chai shi zi wei dan re xie rou* ‘Tiger, Leoparden, Wölfe und Löwen fressen nur warmes Fleisch und Blut.’ (Nobel, 1958, s. 337)/Kaplanlar, leoparlar, kurtlar ve aslanlar yalnızca sıcak et ve kan yerler.

Çince metinde ‘kaplan, pars, çakal/tilki ve aslan’ ifadeleri geçer ve burada 虎 *hu* ‘kaplan’ (Giles, 1912, n. 4920), 豹 *bao* ‘Çin’in kuzeyindeki panter/Felis Fontenierii, Sibirya kaplanı/

21 DDB: 鷹 | hawk (buddhism-dict.net) [Erişim Tarihi: 23.09.2023]

22 Burada ‘çakal’ anlamında: <https://zh.wikipedia.org/zh-hant/豺狼> [Erişim Tarihi: 23.09.2023]

23 DDB: 豺狼 | wolf (buddhism-dict.net) [Erişim Tarihi: 23.09.2023]

Felis irbis' (Giles, 1912, n. 8697), 'leopar, pars ya da panter'²⁴; 豺²⁵ *chai* 'köpeğe benzer açgözlü bir canavar, kahverengi, kısa ön bacakları olan bir hayvan; kötü; kurt gibi; acımasız' (Giles, 1912, n. 265), 'çakal, tilki'²⁶ ve 師子 *shizi* 'aslan' (1211&9911) şeklinde tanımlanabilir. Gulcalı çalışmasında *manu* kelimesinin dengi olarak 豺 *chai* kelimesini verir ve 'vaşak, yaban kedisi' tanımını yapar (2021, s. 493). Ayrıca Gulcalı Eski Uygurca metin ile Çince metnin uyuşmadığını, *manu* kelimesinin 'çakal, köpeğe benzer bir hayvan' olduğunu belirtir (Gulcalı, 2015, s. 138). Diğer yandan *manu* kelimesinin pallas kedisi olan *Felis manul* yani 'bozkır kedisi' olduğu düşünülmektedir (Bostan, 2023, s. 215). Dolayısıyla Çince metin ile Eski Uygurca metin uyuşmamaktadır.

[26] **Müyüz baka:** 'kaplumbağa' (DTS, 1969, s. 354; Wilkens, 2021, s. 483), 'kurbağa, kaplumbağa' (Ölmez, 2024); Çin. 龜 *gui*.

DTS'de kelime *müyüz baka* olarak alınır ve DLT'den örnek verilerek *müyüz* madde başının altında değerlendirilir (DTS, 1969, s. 354). Hauenschild çalışmasında bu kelime için 'kaplumbağanın boynuzlu kurbağa anlamına gelen *müyüz baka* ile ifade edilmesi onun sırtının tıpkı kurbağanın siğilli deriyle kaplı olduğu gibi kemik ile kaplı olmasından kaynaklanmaktadır.' açıklamasını yapar (2003, s. 165-166).

AYKaya.1337; BT18.1076: *müyüz bakanı* 'kaplumbağanın/tosbağanın' → T.0406b06: 龜毛 *guimao* 'Schildkrötenhaaren' (Nobel, 1958, s. 27)/Kaplumbağanın kılı.

Çince metinde geçen 龜 *gui* 'kaplumbağa' (Giles, 1912, n. 6421) kelimesi Eski Uygurca *müyüz baka* kelimesini karşılamaktadır. Kelimenin Sanskritçe denklığı ise *kūrma* 'kaplumbağa' (MW, s. 300b), *kaurma* 'kaplumbağa ile ilgili' (MW, s. 317a), *kacchapa* 'kaplumbağa' (MW, s. 242c) olarak gösterilebilir. Çince metin ile Uygurca metin denktir.

[27] **Ödirek:** 'ördek' (DTS, 1969, s. 377; Clauson, 1972, s. 205; Wilkens, 2021, s. 538; Ölmez, 2024), 'ördek, aslında kaz' (Hauenschild, 2003, s. 172-173); Çin. 鴨 *ya*.

AYKaya.60-62; BT18.S57-59: ud koyn toñuz kaz *ödirek* takıguta ulatı üküş telim özlügerig ölürip 'sığır, koyun, domuz, kaz, ördek, tavuktan başka pek çok canlıyı öldürüp' → T.0358b03-4: 牛羊猪雞鵝鴨之類 *niu yang zhu ji e ya zhi lei* 'sığır, koyun, domuz, tavuk, kaz, ördek ve benzeri'²⁷

Eski Uygurca *ödirek* kelimesinin Çince denklığı 鴨 *ya* 'ördek' (Giles, 1912, n. 12856), 'yabani bir ördek' ya da 'erkek ördek' şeklinde olup Skt. *kāraṇḍa*, *kāraṇḍava* 'ördek türü' (MW, s. 274c) olarak tanımlanır²⁸. Burada Eski Uygurca metinle Çince metin denktir.

24 DDB: 豹 | leopard (buddhism-dict.net) [Erişim Tarihi: 01.09.2023]

25 Burada anlamı çakal: <https://zh.wikipedia.org/zh-hant/豺> [Erişim Tarihi: 23.09.2023]

26 DDB: 豺 | jackal (buddhism-dict.net) [Erişim Tarihi: 01.09.2023]

27 Çince T663 metninden çeviridir.

28 DDB: 鴨 | a [wild] duck (buddhism-dict.net) [Erişim Tarihi: 24.09.2023]

[28] Sarıg önlüg kuşgaçk(ı)ya: Sarıasma kuşu, Çin. 黃鳥 *huang niao*.

Zieme çalışmasında ‘gelbfarbenen Vögelchen/sarı renkli küçük kuş’ tanımını yapar (1996, 159).

AYKaya.1326; BT18.1058: *sarıg önlüg kuşgaçk(ı)yalar* ‘sarı renkli küçük kuşlar’ → T.0406b01 黃鳥 *huang niao* ‘die gelben Vögel’ (Nobel, 1958, s. 26)/Sarı kuşlar.

Eski Uygurca *sarıg önlüg kuşgaçk(ı)yalar* ifadesinde *sarıg* ‘sarı’, Çince 黃 *huang* ‘sarı’ (Giles, 1912, n. 5124) ve *kuşgaçk(ı)ya* ‘küçük kuş’, Çince 鳥 *niao* ‘bir kuş’ (Giles, 1912, n. 8246), dolayısıyla Çince kelime de ‘sarı kuş’ anlamındadır. Eski Uygurca *kuşgaçk(ı)ya* ‘küçük serçe’ olarak tanımlanır (Wilkens, 2021, s. 428). Tüm bunların yanında Çince 黃鳥 *huang niao* ifadesinden yola çıkılarak *sarıg önlüg kuşgaçk(ı)ya* ifadesinin ‘sarıasma kuşu’ olduğu ve onun da Latince adının *Oriolus chinensis* olduğu düşünülmektedir²⁹. Dolayısıyla burada Eski Uygurca *sarıg önlüg kuşgaçk(ı)yalar* ‘sarıasma kuşu’ olarak tanımlanmalıdır.

[29] Semirgük: ‘simurg, efsanevi bir kuşun adı’ (DTS, 1969, s. 495); ‘bir çeşit kuş’ (Clauson, 1972, s. 830), ‘küçük bir kuş türü’ (Wilkens, 2021, s. 597); Çin. 鷓鴣鳥 *jiaoliao niao*.

AyKaya.1400; BT18.1140: *semirgük atlıg kuşgaçk(ı)yalar* ‘çalıkuşu adlı küçük kuşlar’ → T.0406b26: 鷓鴣鳥 *jiaoliao niao* ‘die kleinen Schneidervögel’ (Nobel, 1958, s. 28)/Küçük terzi kuşları.

Semirgük, DLT’de ‘Balasagun dilince bülbüle benzer bir kuş’ (1999, s. 505& II, 290-3; 290-7), KB’de ‘serçe (1979, s. 386 & 6609) olarak tanımlanmakla birlikte, ayrıca Yeni Farsça *sîmurg* kelimesi ile Türkçe *+ük* ekinin birleşmesinden oluştuğu düşünülmektedir (Zieme 1976, s. 347, dipnot 27; Erdal, 1991, s. 191). Bunun yanında Zieme BT18 metninde bu kelime için kendi çalışmasına atıfta bulunur (1996, s. 163). Hauenschild kelimenin *Altun Yaruk Sudur* metninde geçmesinden kaynaklı olarak Hindistan’a özgü terzi kuşu, *Orthotomus* olarak belirtir (2003, s. 179-180). Nobel’in Çince çevirisini yaptığı Almanca metninde kelime ‘terzi kuşu’ yani Latince *Orthotomus* olarak gösterilir ve anlamın çok da açık olmadığı söylenir (Nobel, 1958, s. 28, dipnot 2). Wilkens ‘küçük bir kuş türü’ (2021, s. 597) olarak tanımlar. Bunun yanında Eski Uygurca *semirgük atlıg kuşgaçk(ı)ya* ifadesinin Çince denkliği 鷓鴣鳥 *jiaoliao niao* ‘çalıkuşu’ anlamında olduğu için bu kuşun da ‘çalıkuşu’ olduğu düşünülmelidir. Çince kelimenin Latince karşılığı *Troglodytes troglodytes*’dir.³⁰ Bunun yanında *kuşgaçk(ı)ya* kelimesinin ‘küçük bir kuş’u ifade ettiği ortadadır.

[30] Sıçgank(ı)ya: *sıçgan* ‘sıçan, fare’ (Clauson, 1972, s. 796); *sıçgan* ‘fare’ (DTS, 1969, s. 502; Hauenschild, 2003, s. 180-181), ‘küçük fare’ (Wilkens, 2021, s. 605), ‘küçük fare, farecik, sıçan, sıçancık’ (Ölmez, 2024); 鼠 *shu*.

29 <https://ja.wikipedia.org/wiki/コウライウグイス> [Erişim Tarihi: 01.10.2023]

30 <https://zh.wikipedia.org/zh-hant/鷓鴣> [Erişim Tarihi: 01.10.2023]

AYKaya.1361; BT18.1102: *sıçgank(i)ya* ‘küçük sıçan’ → T.0406b14: 鼠 *shu* ‘ratte’ (Nobel, 1958, s. 27)/Fare.

Eski Uygurca metinde geçen *sıçgank(i)ya* kelimesinin Çince karşılığı 鼠 *shu*’dur ve bu Çince kelime ‘sıçan, fare, kokarca, sincap, köstebek gibi çeşitli küçük memelilerin genel adı’ olarak tanımlanır (Giles, 1912, n. 10072). Kelimenin Sanskritçesi *mūṣa* ‘sıçan, fare’ (MW, s. 827a), *mūṣaka*, *mūṣika* ‘sıçan, fare’ (MW, s. 827b) olarak gösterilebilir.

[31] **Sinekkeye:** *sinej* ‘sinek’ (DTS, 1969, s. 500; Clauson, 1972, s. 838), *sinej* ‘sivrisinek’ (Hauenschild, 2003, s. 185); ‘küçük sinek’ (Wilkens, 2021, s. 615; Ölmez, 2024); Çin. 蠅 *ying*.

AYKaya.1368-1369; BT18.1109-1110: *sinekkeye* bor begni içip ‘sinekler şarap ve bira içip’ → T.0406b16: 蠅飲酒醉 *ying yinjiu zui* Wenn die Fliegen Wein trinken’ (Nobel, 1958, s. 27)/ Sinekler şarap içtiğinde.

Eski Uygurca *sinekkeye* ‘küçük sinek’, Çince 蠅 *ying* ‘karasinek’ (Giles, 1912, n. 13313), Skt. *makṣā* ‘karasinek’ ve *makṣika* ‘karasinek’ (MW, s. 771c) anlamındadır³¹. Dolayısıyla burada kelimenin ‘sivrisinek’ anlamı yoktur.

[32] **Takıgu:** ‘tavuk, kümes hayvanları’ (Wilkens, 2021, s. 685); ‘tavuk’ (DTS, 1969, 536; Ölmez, 2024); 雞 *ji*. Hauenschild kelimeyi ‘horoz ve tavuk için kullanılan genel bir kelime’ olarak tanımlar. Ayrıca erkek ve dişi tavuğu ayırt edebilmek için *erkek takagu* ‘horoz’, *tişi takagu* ‘tavuk’ kelimesinin kullanıldığını ifade eder (2003: 196).

AYKaya.60-62; BT18.S57-59: ud koyn toŋuz kaz ödirek *takıguta* ulatı üküş telim özlügerig ölürip ‘sığır, koyun, domuz, kaz, ördek, tavuktan başka pek çok canlıyı öldürüp’ → T.0358b03-4: 牛羊猪雞鵝鴨之類 *niu yang zhu ji e ya zhi lei* ‘sığır, koyun, domuz, tavuk, kaz, ördek ve benzeri’³²

Eski Uygurca *takıgu*, Çince 雞 *ji* ‘horoz, kümes hayvanı, tavuk’, Skt. *kukkuṭa* ‘horoz’ şeklindedir (MW, s. 287a)³³.

[33] **Tavişgan:** ‘tavşan’ (DTS, 1969, s. 542; Clauson, 1972, s. 447; Hauenschild, 2003, s. 198-201; Wilkens, 2021, s. 685; Ölmez, 2024); Çin. 兔 *tu*.

AYKaya.1355-1356; BT18.1096-1097: *tavişgan* başınta müyüz ünüp ‘tavşan başında boynuz çıkıp’ → T.0406b12: 假使持兔角 *jiashi chi tujiao* ‘Wenn man aus Hasenhörnern eine Leiter herstellen wird’ (Nobel, 1958, s. 27)/Tavşan boynuzlarından merdiven yapacaksınız.

31 DDB: 蠅 | a fly (buddhism-dict.net) [Erişim Tarihi: 03.10.2023]

32 Çince T663 metninden çeviridir.

33 DDB: 雞 | fowl (buddhism-dict.net) [Erişim Tarihi: 03.10.2023]

Eski Uygurca *tavişgan başında müyüz* için Çince 兔角 *tu jiao* (Giles, 1912, n. 12122, 2215) ifadesi kullanılır ve bu da ‘hayali, var olmayan şey, tamamen yanıltıcı bir şeyin metaforu’ anlamını ifade eder³⁴. Eski Uygurca *tavişgan* için Çince 兔 *tu* ‘tavşan’ (Giles, 1912, n. 12122) kullanılır ve Çince 兔 *tu*’nun da Sanskritçe karşılığı *śāśa* ‘yaban tavşanı, tavşan, aydaki işaretlerin bir tavşana benzediği varsayılır’ (MW, s. 1060a) olarak gösterilir³⁵. Belki de bundan kaynaklı olarak tavşan boynuzu ‘tanrıya ulaşma aracı’ olarak kabul edilmektedir.

[34] **Tilkü:** ‘tilki’ (DTS, 1969, s. 561; Clauson, 1972, s. 498; Wilkens, 2021, s. 719; Ölmez, 2024); Çin. 狐 *hu*. Hauenschild çalışmasında kelimeye ‘tilki’ anlamını vermekle birlikte coğrafi koşullar ne olursa olsun tüm Türk coğrafyasında yaşayan *vulpes vulpes* yani kızıl tilki’nin ismi olduğunu belirtir (2003, s. 211-212).

AYKaya.15500-15501; AY9.781-783: ‘kalın kuş keyikler kuvragın manu irbis *tilkü* karsak yüy karakuş ‘pek çok hayvan/kuş ve hayvan topluluğu ile manul/bozkır kedisi, Sibiry kaplanı, tilki, bozkır tilkisi, tavuskuşu, kartal’ → T.0449a05-6: 見諸禽獸豺狼狐獾鷓鴣 *jian zhu qinshou chailang hu jue diao jiu* ‘wie wilde Tiere von der Art von wilden Hunden, Wölfen, Füchsen, Schakalen und Geiern’ (Nobel, 1958, s. 324)/ Yabani köpek, kurt, tilki, çakal ve akbaba gibi yabani hayvanlar.

Yukarıdaki Eski Uygurca metinde yer alan *tilkü* kelimesinin Çince denkliği 狐 *hu* ‘tilki; Çinliler tarafından insan biçimine girme gücüne sahip olduğuna inanılan tilki, genellikle genç ve güzel bir kızdır ve insanları büyülemek amacıyla kullanılır’ şeklinde anlamlandırılır (Giles, 1912, n. 4956).

AYKaya.15889-15892; AY10.138-140: barsnıñ irbisniñ manunıñ arslannıñ büriniñ *tilküniñ* aşı erser yalañuz yintem isig et kan erür ‘Parsın/kaplanın, Sibiry kaplanının, bozkır kedisinin, aslanın, kurdun, tilkinin yiyeceği ise sadece et ve kandır’ → T.0451b22: 虎豹豺師子唯噉熱血肉 *hu bao chai shi zi wei dan re xie rou* ‘Tiger, Leoparden, Wölfe und Löwen fressen nur warmes Fleisch und Blut.’ (Nobel, 1958, s. 337)/Kaplanlar, leoparlar, kurtlar ve aslanlar yalnızca sıcak et ve kan yerler.

Çince metin ‘kaplan, pars, çakal/tilki ve aslan’ şeklinde çevrilebilir. Burada 虎 *hu* ‘kaplan’, 豹 *bao* ‘leopar, pars ya da panter’³⁶, 豺 *chai* ‘çakal, tilki’³⁷ ve 師子 *shizi* ‘aslan’ şeklinde tanımlanabilir. Burada Eski Uygurca *tilkü* kelimesi için herhangi bir kelime bulunmamaktadır.

[35] **Toñuz:** ‘domuz, yaban domuzu’ (DTS, 1969, s. 575); ‘domuz’ (Clauson, 1972, s. 527; Hauenschild, 2003, s. 218-221; Wilkens, 2021, s. 732; Ölmez, 2024); Çin. 猪 *zhu*.

34 DDB: 兔角 | horns of a rabbit (buddhism-dict.net) [Erişim Tarihi: 03.10.2023]

35 DDB: 兔 | rabbit; hare (buddhism-dict.net) [Erişim Tarihi: 03.10.2023]

36 DDB: 豹 | leopard (buddhism-dict.net) [Erişim Tarihi: 01.09.2023]

37 DDB: 豺 | jackal (buddhism-dict.net) [Erişim Tarihi: 01.09.2023]

AYKaya.60-62; BT18.S57-59: ud koyn *toñuz* kaz ödirek takıguta ulatı üküş telim özlügerig ölürip ‘sığır, koyun, domuz, kaz, ördek, tavuktan başka pek çok canlıyı öldürüp’ → T.0358b03-4: 牛羊猪雞鵝鴨之類 *niu yang zhu ji e ya zhi lei* ‘sığır, koyun, domuz, tavuk, kaz, ördek ve benzeri’³⁸

AYKaya.108; BT18.S104: ud koyn *toñuz* → T.0358b10: 猪羊等 *zhuyang deng* ‘domuz, koyun ve benzeri’³⁹

Yukarıdaki Eski Uygurca metinlerde geçen *toñuz* kelimesinin Çince denkliği 猪 *zhu* ‘domuz’dur (Giles, 1912, n. 2569; SH, s. 383b).

[36] Ud: ‘inek’ (DTS, 1969, s. 605); ‘sığır, öküz’ (Clason, 1972, s. 34); ‘sığır, evcilleştirilmiş sığırların genel adı’ (Hauenschild, 2003, s. 229-230); ‘sığır, öküz, inek’ (Wilkins, 2021, s. 784); ‘sığır, boğa’ (Ölmez, 2024); Çin. 牛 *niu*.

AYKaya.60-62; BT18.S57-59: ud koyn *toñuz* kaz ödirek takıguta ulatı üküş telim özlügerig ölürip ‘sığır, koyun, domuz, kaz, ördek, tavuktan başka pek çok canlıyı öldürüp’ → T.0358b03-4: 牛羊猪雞鵝鴨之類 *niu yang zhu ji e ya zhi lei* ‘sığır, koyun, domuz, tavuk, kaz, ördek ve benzeri’⁴⁰

Yukarıdaki Eski Uygurca metin ile Çince metin arasında *takıgu* kelimesinin yeri dışında uyum söz konusudur. *Ud* kelimesi için de 牛 *niu* ‘öküz, boğa, inek’ (Giles, 1912, n. 8346) kelimesi kullanılır. Bunun yanında metnin başka bir yerinde AYKaya.108; BT18.S104: ud koyn *toñuz* → T.0358b10: 猪羊等 *zhu yang deng* ‘domuz, koyun ve benzerleri’ şeklindedir ve burada *ud* kelimesi için Çince metinde bir kelime geçmez.

AYKaya.13487-13488; AY8.473-474: ud *mayakı* üze suvatıp ‘sığır gübresi ile sıvayıp’ → T.0439b10: 瞿摩塗地 *jumo tu di* ‘mit Ochsen-Dung den Boden bestreichen.’ (Nobel, 1958, s. 269)/ Sığır gübresi ile yay.

Eski Uygurca metindeki *ud mayakı* ‘sığır gübresi’ kelimesinin Çince denkliği 瞿摩 *jumo* (Giles, 1912, n. 3081, 7969) olup bu kelime Skt. *gōmaya* ‘inek gübresi’ (MW, s. 366a) ile karşılır (SH, s. 466). Çince 瞿摩 *jumo*, Skt. *gōmaya* kelimesinin Çince şeklidir. Dolayısıyla Uygur mütercim kelimenin Sanskritçesini kullanmak yerine onu Türkçeye çevirmiştir. Yine AYKaya.13622-13623; AY8.608-609’da *ud mayakı* yine 瞿摩 *jumo* T.0439c21 ile karşılır.

AYKaya.12498-12501; AY7.426-427: ötrü antada basa aglak yerte satgaksız arıg orunta *ud mayakın* suvap sekiz çikin turkı törtgil mandal kılzun ‘Sonra ıssız bir yerde (ve) sakin bir ortamda sığır gübresiyle sıvayarak sekiz kol boyunda dört köşeli bir mañdala oluştursun.’ → T.0435a18-20: 若樂如法洗浴時應作壇場方八肘可

38 Çince T663 metninden çeviridir.

39 Çince T663 metninden çeviridir.

40 Çince T663 metninden çeviridir.

於寂靜安隱處念所求事不離心應塗牛糞作其壇 *ruo le ru fa xiyu shi ying zuo tan chang fang ba zhou ke yu jijing an yin chu nian suo qiu shi bu lixin ying tu niufen zuo qi tan* ‘soll er eine viereckige Arena von acht Ellen (jede Seite) herrichten. An einem ruhigen und stillen Ort soll er an die Dinge, die er ersehnt, denken, ohne seine Gedanken (davon) zu trennen. Er soll mit Kuhdung diese Arena bestreichen und darauf.’ (Nobel, 1958, s. 235-236)/ Her iki tarafta sekiz arşın büyüklüğünde kare bir arena hazırlayacak. Sessiz bir yerde, düşüncelerini (onlardan) ayırmadan, özlediği şeyleri düşünmelidir. Bu arenaya sığır gübresi yamalı.

Yukarıdaki örnekte *ud mayakı* ‘sığır gübresi’ için Çince 牛糞 *niufen* ‘sığır gübresi’ kelimesi geçer. 牛 *niu* ‘öküz, boğa, inek’ (Giles, 1912, n. 8346), 糞 *fen* ‘dışkı, gübre, sıvı gübre’ (Giles, 1912, n. 3551) anlamındadır. Çinli mütercim de Çince metinde yukarıdaki 瞿摩 *jumo* kelimesinden ayrı olarak 牛糞 *niufen* kelimesini kullanmış, dolayısıyla kelimenin Çincesini tercih etmiştir.

[37] Ügi: ‘baykuş’ (DTS, 1969, s. 622; Clauson, 1972, s. 101; Hauenschild, 2003, s. 232-233); Wilkens, 2021, s. 820; Ölmez, 2024); Çin. 鵂鶒 *xiuliu*.

AYKaya.1380; BT18.1121: kargalı *ügili* ‘karga ve baykuş’ → T.0406b20: 烏與鵂鶒 烏 *wu yu xiuliu niao* ‘die Krähe und die Eule’ (Nobel, 1958, s. 27)/Karga ve baykuş.

Eski Uygurca *ügi* kelimesinin Çince karşılığı 鵂鶒 *xiuliu* ‘peçeli baykuş’ ile karşılır. Kahverengi tüylü ve yatay çizgili, koyu kahverengi kuyruklu, beyaz bacaklı küçük bir baykuş; ama boynuz tüyleri yok; fareleri, tavşanları vb. avlar, tarım için iyidir, ancak eski literatürde genellikle uğursuz bir kuş olarak kabul edilir⁴¹. Bunun yanında kelimenin Sanskritçesi *ulūka* ‘bir baykuş türü’ olarak gösterilir (MW, s. 218c). Ayrıca Ulūka, Śākyamuni’den 800 yıl önce yaşadığı söylenen ünlü filozof Kaṇāda olarak da gösterilir (SH, s. 464).

[38] Yılkı: ‘Sığır, esas olarak atlar’ (DTS, 1969, s. 267); ‘çiftlik hayvanları, dört ayaklı hayvanlar; erken dönemde ‘koyun, deve’, ‘sığır, at’ anlamı olabilir’ (Clauson, 1972, s. 925), ‘hayvan, genel olarak dört ayaklı hayvanlar, sığır’ (Hauenschild, 2003, s. 245-248), ‘yılkı, hayvan, sığır’ (Wilkens, 2021, s. 899), ‘hayvan dünyası, hayvan, hayvanlar, büyükbaş hayvan, sürü’ (Ölmez, 2024), yaratılış biçimi olarak hayvan; Çin. 畜生 *chusheng*, 一切衆生 *yi qie zhu tian*, 傍生 *bangsheng*.

AYKaya.112-113; BT18.S108: *yılkı ajunınta* tugdumuz erti ‘hayvan hayat şeklinde doğmuştuk’ → T.0358b11: 合受畜生之身 *he shou chusheng zhi shen* ‘bir hayvanın bedeninde yeniden doğmak’⁴²

Eski Uygurca *yılkı ajunı*, Çince 畜生 *chusheng* ‘insan altı türlere ait kuşlar, hayvanlar, balıklar, solucanlar ve diğer canlılar; genel olarak hayvanlar, altı kaderden biri 六道 *liudao*, üç kötü kaderden biri 三惡趣 *san e qu*, on alandan biri 十界 *shi jie* olarak gösterilir. Bu yeniden

41 DDB: 鵂鶒 | barn owl (buddhism-dict.net) [Erişim Tarihi: 07.10.2023]

42 Çince T663 metninden çeviridir.

doğuş, kişinin önceki yaşamında çoğunlukla cehaleti nedeniyle yaptığı hatalı faaliyetlerin baskınlığı nedeniyle meydana gelir, Skt. *tiryagyoni* ‘hayvan olarak doğmak, hayvan yaratımı, bitkileri de içine alan organik doğa’ (MW, s. 447c) şeklinde tanımlanır.⁴³

AYKaya.117-121; BT18.S113-114: biziñ *yılkı* *ajununtakı* ozguluk kutrulguluk üdümüz künümüz takı tükemezken ‘bizim hayvan hayat şeklindeki kurtulacak₂ zamanımız₂ da tükenmeden’ → T.0358b13: 然猪等自計受畜生身化時未到 *ran zhu deng zi ji shou chusheng shen hua shi wei dao* ‘Ancak domuzların ve diğerlerinin hayvana dönüşme zamanı henüz gelmemiştir.’⁴⁴

Yine burada da Uygurca *yılkı* *ajunı* ‘hayvan hayat şekli’, Çince 畜生 *chusheng* şeklindedir. Fakat yukarıdaki Çince metinde hayvan hayat şeklini belirten ifadenin yanında 猪 *zhu* ‘domuz’ kelimesinin geçmesi ilginçtir. Çince metinde ‘domuz’ anlamındaki kelime vurgulanmış fakat Eski Uygurca metinde bu vurgu söz konusu değildir. Mütercim burada serbest hareket etmiştir.

AYKaya.9229-9230; AY4.3461-3462: kişi *yılkı* uđ eşekte ulatı tınl(ı)glar ‘insan, hayvan, sığır, eşek ve benzeri canlılar’ → T. 0422b15-16: 一切諸天人非人一切衆生 *yi qie zhu tian ren feiren yi qie zhu tian* ‘Wesen alle, weder Götter noch Menschen noch Nichtmenschen usw.’ (Nobel, 1958, s. 156)/ Tüm varlıklar, ne tanrılar, ne insanlar, ne de insan olmayanlar vs.

Burada ise daha farklı bir durum söz konusudur. Eski Uygurca metinde ‘insan, hayvan, sığır, eşekten başka canlılar’ ifadesi Çince metinde sadece 一切衆生 *yi qie zhu tian* ‘tüm duyarlı varlıklar’ şeklinde gösterilir ve burada genel bir canlı topluluğu söz konusudur. Ayrıca Eski Uygurca metinde daha ilginç olan *yılkı* ‘hayvan’ kelimesinin ‘sığır, eşek’ gibi hayvan adlarıyla sıralanmasıdır. Burada belki yukarıdaki tanımlardan yola çıkarak ‘sığır’ anlamı verilebilirdi fakat Eski Uygurca metinde *ud* ‘sığır’ kelimesinden dolayı bu anlamın verilmesi zordur. Bunun yanında kelimenin tarihi ve modern dönemlerde ‘at’ anlamında kullanıldığı göz önünde tutularak burada da ‘at’ anlamında olabileceği düşünülebilir. Ne yazık ki bu cümlede *yılkı* kelimesinin anlamı Çince metinden anlaşılammaktadır.

AYKaya.16300; AY10.540: tamu pret *yılkıta* ‘cehennem, preta, hayvan (dünyasın) dan’ → T.0453a05: 地獄餓鬼傍生 *diyü egüi bang sheng* ‘Höllén, der hungrigen Geister, der Tierleibe’ (Nobel, 1958, s. 344)/ Cehennemler, aç hayaletler, hayvan bedenleri.

Eski Uygurca *yılkı*, üç kötü hayat şeklinden biri olan hayvan hayat şeklini ifade eder ve bunun da Çincesi 傍生 *bangsheng* ‘hayvan olarak doğmuş’, Skt. *tiryagyoni* olarak ifade edilir⁴⁵.

[39] **Yuy/yüy kuş:** ‘Tavus kuşu’ (Wilkins, 2021, s. 922; Ölmez, 2024); DTS’de kelime *yun* ‘tavus kuşu’ olarak gösterilirken (1969: 280) Clauson ise *yo:n* şeklinde gösterir ve *yo:n*

43 DDB: 畜生 | rebirth as an animal (buddhism-dict.net) [Erişim Tarihi: 07.10.2023]

44 Çince T663 metninden çeviridir.

45 DDB: 傍生 | rebirth as an animal (buddhism-dict.net) [Erişim Tarihi: 07.10.2023]

kelimesini Sanskritçe *yavana* ‘İyon, Grek’ kelimesinin bozulmuş şekli olarak tanımlar (1972, s. 941). Hauenschield ise bu kuşu *yūn kuş* olarak gösterir ve kuşun anavatanının Hindistan olduğunu, oradan Akdeniz halklarına uzanan ticaret yolu ile Ortadoğu’ya ulaştığını ifade eder (2003, s. 249-250). Kelime, Eski Uygurcada *yuy kuş* şeklindedir ve kelimenin Sanskritçesi *māyūra* ‘tavus kuşuna ait, tavus kuşundan gelen’ (MW, s. 811b), Çincesi 孔雀 *kongque* (Giles, 1912, n. 836&6605)’dir. Çince 孔雀明王 *kongque mingwang* ‘tavus kuşu kralı’ Śākyamuni’nin eski bir enkarnasyonunu ve tavus kuşunun üzerine binen dört kollu mahārāja bodhisattvalardan birini işaret eder (SH, s. 148a).

AYKaya.12825; AY7.751: *yuy kuş* yūnji ‘tavuskuşu tüyü’ → T.0437a17: 孔雀羽 *kongque yu* ‘Pfauenfedern’ (Nobel, 1958, s. 252)/Tavuskuşu tüyleri.

Bir diğer yandan AY9’da tartışmalı bir kelime olan *yywy* bulunmaktadır. Kelimenin yazımı St. Petersburg nüshasında *yywy*, RM’de *yywy*, U 1820, ön 3’te *..yy* şeklinde olup ne yazık ki açık değildir. Bu kelimenin okunuşunu Kaya çalışmasında *yuy* (2021: s. 579, st. 15501), Uçar da *yüüy* (düz. *yüüy*) olarak gösterir. Ayrıca Uçar, Nobel’in Çince metin çevirisinde bu kısmı Tibetçeye dayanarak çevirdiğini belirtir ve bu kelimenin Çince 獾 *jue* kelimesini karşıladığını söyler. Bunun yanında Uçar, kelimeye Giles’in ‘Batı Çin’de bulunan 1.80 boyunda olduğu ve insan gibi yürüdüğü söylenen büyük bir maymun’ (1912, n. 3244) tanımına dayanarak ‘maymun’ anlamını verir (2013: 209). Nobel, bu kısmı ‘Hunde, Wölfe, Schakale und Krähenvögel’ yani ‘köpekler, kurtlar, çakallar ve kargalar’ olarak çevirir (1958, s. 324, dipnot 3). Elmalı da yine kelimeyi Giles’e dayanarak açıklar ve alıntı olduğu tartışmalı kelimeler arasında bu kelimeyi de sayar (Elmalı 2020: 65). Wilkens’te bu kelime bulunmaz. Kelimenin okunuşu ve anlamlandırılması açık değildir. Her ne kadar Giles kelime için böyle bir anlamlandırma yapsa da Taishō metninde defalarca geçen kelimenin anlamlandırılması yapılmamaktadır.

AYKaya.15500-15501; AY9.781-783: ‘kalın kuş keyikler kuvragın manu irbis tilkü karsak *yüüy* karakuş ‘pek çok hayvan/kuş ve hayvan topluluğu ile manul/bozkır kedisi, Sibiry kaplantı, tilki, bozkır tilkisi, tavuskuşu, kartal’ → T.0449a05-6: 見諸禽獸豺狼狐獾鷓鴣 *jian zhu qinshou chailang hu jue diao jiu* ‘wie wilde Tiere von der Art von wilden Hunden, Wölfen, Füchsen, Schakalen und Geiern’ (Nobel, 1958, s. 324)/ Yabani köpek, kurt, tilki, çakal ve akbaba gibi yabani hayvanlar.

3. Sonuç

Eski Uygurca *Altun Yaruk Sudur* metninde Çince denkliği bulunan 39 hayvan adı tespit edilmiştir. Bu hayvan adlarının bir kısmı Çince denklikleri ile anlamsal olarak uyuşurken bir kısmı ise Çince denkliği ile hiç uyuşmamaktadır. Burada kelimeler değerlendirildiğinde şöyle bir sonuç çıkmaktadır.

- Çince denkliği olmayanlar: *adgır* ‘aygır’ ve *inek* ‘inek’ kelimelerinin Çincesi yoktur.
- Çince denkliği olanlar: Eski Uygurca *balık* ‘balık’ kelimesinin denkliği Çin. 魚 *yu*

‘balık’tır. ‘Sülük’ anlamındaki *çaluk atlıg kurtk(t)ya* ifadesinin Çinde denkliği 水蛭 *shuizhi* ‘sülük’, *çipin* ‘sinek’ Çin. 蚊 *wen* ‘sinek’, *çivez* ‘sivrisinek’ Çin. 蚋 *ru* ‘sivrisinek’, *enük* ‘yavru’ Çin. 諸子 *zhuzi* ‘yavru’, 子 *zi* ‘yavru’, *eşgek* ‘eşek’ Çin. 驢 *lü* ‘eşek’ kelimeleriyle denkleştirilir. ‘Siyah arı’ anlamındaki *kara kab/vuñ* Çin. 黑蜂 *heifeng* ‘siyah arı’, *karakuş* ‘kartal’ Çin. 鷂 *diao jiu* ‘kartal, akbaba’, *karga* ‘karga’ Çin. 烏 *wu* ‘karga’, 黑鳥 *hei niao* ‘kara kuş’ kelimeleriyle karşılanır. *Kaz* ‘kaz’ Çin. 鵝 *e* ‘kaz’, *keyik* ‘vahşi hayvan’ Çin. 惡獸 *eshou* ‘vahşi hayvan’, 獸 *shou* ‘vahşi hayvan’, 禽獸 *qinshou* ‘kuşlar ve hayvanlar’, *koyn* ‘koyun’ 羊 *yang* ‘koyun’, *kögürçgen atay* ‘güvercin yavrusu’ Çin. 鴿鷄 *gechu* ‘güvercin yavrusu’, *kurt* ‘kurt, solucan’ Çin. 蛆 *qu* ‘kurt, solucan’, *konguz* ‘böcek’ Çin. 蟲 *chong* ‘böcek’, *kurt koñuz* 蟲 *chong* ‘kurtçuk’, *kuş* ‘kuş’ Çin. 禽 *qin* ‘kuş’ ifadeleri ile denkleştirilir. *kuş kuzgun* ‘kuş kuzgun’ ikilemesinin Çince denkliği 鳥 *niao* ‘kuş’ olmakla birlikte aslında Çin. 鳥 *niao* sadece *kuş* kelimesini karşılar. Eski Uygurca *laçin* ‘şahin’ Çin. 鷹 *ying* ‘şahin’, *müyüz baka* ‘kaplumbağa’ Çin. 龜 *gui* ‘kaplumbağa’, *ödirek* ‘ördek’ Çin. 鴨 *ya* ‘ördek’ kelimeleriyle denktir. Ayrıca daha önce ‘sarı renkli küçük kuş’ olarak tanımlanan *sarığ öñlüg kuşgaçk(t)ya* ifadesinin Çince karşılığı 黃鳥 *huang niao* ‘sarıasma kuşu’ dur ve Çince anlamdan yola çıkarak Eski Uygurca *sarığ öñlüg kuşgaçk(t)ya* da ‘sarıasma kuşu’ olarak tanımlanabilir. Yine farklı şekillerde anlamlandırılan *semirgük* ‘çalıkuşu’ kelimesi de Çin. 鷓鴣鳥 *jioliao niao* kelimesinden kaynaklı olarak ‘çalıkuşu’ olarak tanımlanmalıdır. Eski Uygurca *siñekkeye* ‘sinek’ Çin. 蠅 *ying* ‘sinek’, *takıgu* ‘tavuk’ Çin. 雞 *ji* ‘tavuk, horoz’, *tavişgan* ‘tavşan’ Çin. 兔 *tu* ‘tavşan’ kelimeleriyle karşılanır. ‘Peçeli baykuş’ anlamındaki *ügi* Çin. 鴞 *xiuliu*, *yulki* ‘hayvan hayat şekli, hayvan’ Çin. 畜生 *chusheng* ‘hayvan hayat şekli’, 一切衆生 *yiqie zhu tian* ‘tüm duyarlı varlıklar’, 傍生 *bangsheng* ‘hayvan olarak doğmuş’, *yuy/yüy kuş* 孔雀 *kongque* ‘tavuskuşu’ kelimeleriyle denkleştirilir.

- Çince denkliğinin yanında farklı Çince ifadelerle karşılananlar: *arslan* ‘aslan’ kelimesinin Çincesi 師子 *shizi* ‘aslan’dır. Bunun yanında Çin. 惡獸 *eshou* ‘vahşi hayvan’ ifadesi için Eski Uygurca *bars irbis arslan böri ... kadır yavlak keyikler* ifadesi kullanılır ve bu, Çince metinden bir hayli farklıdır. *Bars* ‘kaplan, leopar’ kelimesinin Çince denkliği bazen 虎 *hu* ‘kaplan’ bazen de Çin. 惡獸 *eshou* ‘vahşi hayvan’ken, *böri* ‘kurt’ kelimesinin de Çincesi 狼 *lang* ‘kurt’un yanında yine Çin. 惡獸 *eshou* ‘vahşi hayvan’dır. ‘Sibirya kaplanı’ anlamındaki *irbis* kelimesinin Çince denklikleri 虎 *hu* ‘kaplan’, 豹 *bao* ‘Sibirya kaplanı’ ve 惡獸 *eshou* ‘vahşi hayvan’ ifadeleridir.
- Çince denkliğinin yanında Çince metinde olmayanlar: Çince metindeki 馬 *ma* ‘at’ kelimesinin denkliği olarak Eski Uygurca *at* ‘at’ kelimesi çevrilmekle birlikte bazen Çince metinde bulunmayan kelime Uygurca metinde bulunabilir. Ayrıca *at* ile ilgili olarak *yügrük atlarig koşuglug kanlı* ‘dört nala (koşan) atların koşulduğu araba’ ifadesi Çin. 駕 *jia* ‘araba, savaş arabası’nın çevirisidir. Eski Uygurca *tilkü* ‘tilki’ kelimesinin Çince denkliği 狐 *hu* ‘tilki’ iken bazen Çince metinde olmayan kelime Eski Uygurcaya eklenmiştir. Eski Uygurcadaki *ud* ‘sığır’ kelimesinin Çince denklikleri de farklılık

göstermekle birlikte kelime bazen Çin. 牛 *niu* ‘inek, sığır’ ile karşılanırken bazen de karşılanmaz. Bunun yanında Eski Uygurca *ud mayaki* ‘sığır gübresi’ nin Çince iki farklı denkliği bulunmaktadır. Bunlardan ilki Sanskritçe kökenli Çince 瞿摩 *jumo* ‘inek, sığır gübresi, Skt. *gōmaya*’ iken ikincisi ise Çince 牛糞 *niufen* ‘sığır gübresi’ kelimesidir. Eski Uygurca *ud mayaki* ifadesi de böylece Çince 牛糞 *niufen* kelimesinin çevirisi durumundadır.

- Çince denkliğinin yanında Çince metinde olup Uygurca metinde olmayanlar: Çin. 猪 *zhu* ‘domuz’ kelimesinin Eski Uygurcası *toñuz* ‘domuz’ dur. Fakat bu kelime bazen Çince metinde kullanılırken Eski Uygurcaya çevrilmeyip onun yerine *yulka ajun* ‘hayvan hayat şekli’ ifadesi kullanılmıştır.
- Çince metinde olup Eski Uygurca metinde olmayanlar: Çin. 獾 *jue* ‘maymun’ kelimesi Uygurca metinde yoktur ya da *yywy* ifadesi Çince 獾 *jue* kelimesinin Uygurca okunuşudur.
- Çince denkliği net olmayanlar: *karsak* ‘bozkır tilkisi’ kelimesinin Çince denkliği net değildir.
- Çince metin ile uyuşmayanlar: *manu* ‘bozkır kedisi’ Çin. 豺 *chai* ‘Asya yaban köpeği’ olarak tanımlanır.

Sonuç olarak Uygur mütercim çevirdiği metnin Çince bölümleriyle genel olarak uyuşurken bazen bu kuralın dışına çıkıp serbest hareket ettiği görülmektedir. Burada kimi hayvan adları ya değiştirilmiş ya da çevrilmeyip atlanmıştır.

Teşekkür: Bu makale Erciyes Üniversitesi SBAÜ-2023-12516 nolu Araştırma Üniversitesi projesi kapsamında hazırlandığı için BAP birimine teşekkür ederim. Ayrıca ArGePark araştırma binasında gerekli altyapı ve laboratuvar olanaklarını sağlayan Erciyes Üniversitesi Araştırma Dekanlığı’na teşekkür ediyorum.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Bu makale Erciyes Üniversitesi SBAÜ-2023-12516 nolu Araştırma Üniversitesi projesi kapsamında hazırlanmıştır.

Acknowledgements: This article was prepared within the scope of Erciyes University, Research University project numbered SBAU-2023-12516. I would like to thank Erciyes University BAP unit for their support. Also I would like to thank Erciyes University Dean of Research for providing the necessary infrastructure and laboratory facilities at the ArGePark research building.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: This article was prepared within the scope of Erciyes University Research University project numbered SBAU-2023-12516.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Arat, R. R. (1979). *Kutadgu bilig III, indeks*. K. Eraslan, O. F. Sertkaya, N. Yüce (İndeksi neşre hazırlayan), İstanbul: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü. [KB]
- Atalay, B. (1999). *Divanü Lûgat-it-Türk dizini*. Cilt 4. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. [DLT]
- Ayazlı, Ö. (2020). Atan sözcüğünün etimolojisi üzerine. *İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, Cilt: 60, Sayı: 2, 2020, 477-489.
- Bostan, B. P. (2023). *Pallas'ın zoographia rosso-asiatica'sında türkçe ve moğolca hayvan adları*. (Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Ankara.
- Civelek, Ö. 2008. Karakuş. E. Gürsoy Naskali, H. Oytun Altun (Ed.), *Av ve Avcılık Kitabı* içinde (s. 89-101), İstanbul: Kitapevi.
- Clauson, S. G. (1972). *An etymological dictionary of pre-thirteenth-century Turkish*. Oxford: At The Clarendon Press.
- Çetin, E. (2020a). *Altun yaruk VII. Kitap*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. [AY7]
- Çetin, E. (2020b). *Altun yaruk VIII. Kitap*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. [AY8]
- Edgerton, F. (2004). *Buddhist Hybrid Sanskrit*. Grammer and Dictionary. Vol. 1 Grammer, Vol. 2. Dictionary. New Haven.
- Elmalı, M. (2020). On borrowed words and word borrowing system in old Uighur-Chinese borrowings in old Uighur. *Dilbilim Dergisi - Journal of Linguistics* 34: 57-71.
- Erdal, M. (1991). *Old Turkic Word formation: A functional approach to the lexicon I-II*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz Verlag.
- Giles, H. A., (1912). *A Chinese-English dictionary*. Second Edition, Revised & Enlarged, Shanghai, China and London.
- Gulcalı, Z. (2015). *Eski Uyğurca Altun Yaruk Sudur'dan "aç bars" hikâyesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gulcalı, Z. (2021). *Altun Yaruk Sudur X. kitap*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. [AY10]
- Hauenschild, I. (2003). *Die tierbezeichnungen bei Mahmut al-Kaschgari. eine untersuchung aus sprach- und kulturhistorischer Sicht*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Hirakawa, A. (1997). *Buddhist Chinese-Sanskrit dictionary*. Reiyūkai.
- Kaya, C. (2021). *Uyğurca Altun Yaruk, Giriş, Metin ve Dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. [AYKaya]
- Monier-Williams, M., A. (1899). *Sanskrit-English Dictionary*. Oxford. [MW]
- Nadalyayev, V. M., Nasilov, D. M., Tenişev, E. R. ve Şçerbak, A. M. (1969). *Drevnyurkskiy slovar. Leningrad: Institut Yazıkoznaniya. Akademiya Nauk SSSR*. [DTS]
- Nobel, J. (1958). *Suvarṇaprabhāsottama-Sūtra, Das GoldglanzSūtra. Ein Sankrīttext des Mahāyāna-Buddhismus. I-Tsing's Chinesische Version und Ihre tibetische Übersetzungen. ITsing's Chinesische Version übersetzt, eingeleitet, erleutert und mit einem Photomechanischen Nachdruck des Chinesischen Textes versehen*. Erster Band. Leiden: E. J. Brill.
- Ölmez, M. (2024). *Eski Türkçenin Kısa Sözlüğü*. Baskıda.
- Röhrborn, K. (2015). *Uigurisches wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien, – Neubearbeitung – II. Nomina-Pronomina-Partikeln. Band 1: a – asvık*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- Soothill, W. E., Hodous, L. (1937). *A dictionary of Chinese Buddhist terms with Sanskrit and English equivalents and a Sanskrit-Pali Index*. Kegan Paul, Trench, Trubner & Co, London. (SH)

- Taishō (1924-1935). 大正新脩大藏經 *Taishō, shinshū daizōkyō* (Yay. Haz.: 高楠 順次 郎 Takakusu Junjirō, Watanabe Kaigyoku), Tōkyō. [T]
- Tokyürek, H. (2018). *Altun Yaruk Sudur IV. tegziñç (karşılaştırmalı metin yayını)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. [AY4]
- Uçar, E. (2009). *Altun Yaruk Sudur V. kitap Berlin koleksiyonundaki fragmanların transliterasyonu ve transkripsiyonu açıklamalar ve dizin*. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. [AY5]
- Uçar, E. (2013). *Altun yaruk IX. Kitap*. İzmir: Dinozor Kitabevi Yayınları. [AY9]
- Wilkens, J. (2021). *Handwörterbuch des altuigurischen: altuigurisch – deutsch – türkisch (eski uygurcanın el sözlüğü: eski uygurca – almanca – türkçe)*. Akademie der Wissenschaften zu Göttingen, erschienen im Universitätsverlag Göttingen.
- Zieme, P. (1976). O vtoroj glave sutry “Zolotoj blesk”. *Turcologica*. K Semidesjatiletju akademika A. N. Kononova, Leningrad: 341-347.
- Zieme, P. (1996). *Altun yaruq sudur vorworte und das erste buch*. Berliner Turfantexte XVIII. Brepols. [BT18]

İnternet Kaynakçası

- DDB: 象馬 | elephant and horse (buddhism-dict.net) [Erişim Tarihi: 01.09.2023]
- DDB: 惡獸 | violent animal (buddhism-dict.net) [Erişim Tarihi: 01.09.2023]
- DDB: 豹 | leopard (buddhism-dict.net) [Erişim Tarihi: 01.09.2023]
- DDB: 豺 | jackal (buddhism-dict.net) [Erişim Tarihi: 01.09.2023]
- DDB: 駕 | [horse] carriage (buddhism-dict.net) [Erişim Tarihi: 01.09.2023]
- DDB: 豹 | leopard (buddhism-dict.net) [Erişim Tarihi: 01.09.2023]
- DDB: 豺 | jackal (buddhism-dict.net) [Erişim Tarihi: 01.09.2023]
- DDB: 蚊 | mosquito (buddhism-dict.net) [Erişim Tarihi: 04.09.2023]
- <https://zh.wikipedia.org/zh-cn/蚊> [Erişim Tarihi: 04.09.2023]
- DDB: 蚋 | mosquito (buddhism-dict.net) [Erişim Tarihi: 08.09.2023]
- <https://zh.wikipedia.org/zh-hant/蚋> [Erişim Tarihi: 04.09.2023]
- DDB: 子 | child (buddhism-dict.net) [Erişim Tarihi: 08.09.2023]
- DDB: 烏 | a crow (buddhism-dict.net) [Erişim Tarihi: 08.09.2023]
- DDB: 猛獸 | wild beasts (buddhism-dict.net) [Erişim Tarihi: 17.09.2023]
- DDB: 禽獸 | birds and beasts (buddhism-dict.net) [Erişim Tarihi: 17.09.2023]
- DDB: 羊 | a sheep (buddhism-dict.net) [Erişim Tarihi: 23.09.2023]
- DDB: 禽 | bird (buddhism-dict.net) [Erişim Tarihi: 23.09.2023]
- DDB: 鷹 | hawk (buddhism-dict.net) [Erişim Tarihi: 23.09.2023]
- DDB: 禽獸 | birds and beasts (buddhism-dict.net) [Erişim Tarihi: 11.02.2024]
- <https://zh.wikipedia.org/zh-hant/豺狼> [Erişim Tarihi: 23.09.2023]
- DDB: 豺狼 | wolf (buddhism-dict.net) [Erişim Tarihi: 23.09.2023]
- DDB: 豹 | leopard (buddhism-dict.net) [Erişim Tarihi: 01.09.2023]
- <https://zh.wikipedia.org/zh-hant/豺> [Erişim Tarihi: 23.09.2023]

- DDB: 鴨 | a [wild] duck (buddhism-dict.net) [Erişim Tarihi: 24.09.2023]
<https://ja.wikipedia.org/wiki/コウライウグイス> [Erişim Tarihi: 01.10.2023]
<https://zh.wikipedia.org/zh-hant/鸚鵡> [Erişim Tarihi: 01.10.2023]
DDB: 蠅 | a fly (buddhism-dict.net) [Erişim Tarihi: 03.10.2023]
DDB: 雞 | fowl (buddhism-dict.net) [Erişim Tarihi: 03.10.2023]
DDB: 兔角 | horns of a rabbit (buddhism-dict.net) [Erişim Tarihi: 03.10.2023]
DDB: 兔 | rabbit; hare (buddhism-dict.net) [Erişim Tarihi: 03.10.2023]
DDB: 豹 | leopard (buddhism-dict.net) [Erişim Tarihi: 01.09.2023]
DDB: 豺 | jackal (buddhism-dict.net) [Erişim Tarihi: 01.09.2023]
DDB: 鵂鶒 | barn owl (buddhism-dict.net) [Erişim Tarihi: 07.10.2023]
DDB: 畜生 | rebirth as an animal (buddhism-dict.net) [Erişim Tarihi: 07.10.2023]
DDB: 傍生 | rebirth as an animal (buddhism-dict.net) [Erişim Tarihi: 07.10.2023]
DDB: 孔雀 | the peacock (buddhism-dict.net) [Erişim Tarihi: 10.10.2023]

